

предметите“ (Кант 1967, 80). Ето защо Кант решава да разглежда аналитичните и синтетичните твърдения.

IV ЧАСТ. АНАЛИТИЧНИ И СИНТЕТИЧНИ СЪЖДЕНИЯ

Всяко едно твърдение е отношение между субект и предикат. **Съществуват две възможни отношения на предиката към субекта:**

1. Предикатът Б принадлежи на субекта А, съдържайки се (скрито) в понятието А: Това е **аналитично съждение** (пояснително).
2. Предикатът Б лежи изцяло извън понятието А: Това е **синтетично съждение** (разширително).

Наследството, което заварва Кант, свързва аналитичните твърдения само с априорността, а синтетичните единствено с апостериорността. Кант е първият, който формулира **съществуването на априори синтетични твърдения**.

Лайбниц: априорното е само аналитично.

Кант: априорното може да е аналитично или синтетично.

Видове съждения по Кант:

* ~~Аналитично (апостериорно)~~: *подобен вид твърдения не съществуват*.

* Аналитично (априорно): „Всички тела са протяжни“.

* Синтетично (апостериорно): „Всички тела са тежки“.

* Синтетично (априорно): „Всичко, което става, има своята причина“ [Alles, was geschieht, hat seine Ursache].

„Опитните съждения, като такива, са всички синтетични“ (Кант 1967, 82).

„Върху такива синтетични, т.е. разширителни основни положения почива цялата крайна цел на спекулативното ни априорно познание“ (Кант 1967, 84).

V ЧАСТ. АПРИОРНИ СИНТЕТИЧНИ ПОЛОЖЕНИЯ

Къде има априори синтетични положения?

В математиката: Всички математически положения са синтетични. Тези на чистата математика са едновременно априорни и синтетични. Примери: „ $7+5=12$ “ или „най-краткото разстояние между две точки е права“ (Кант 1967, 86-87).

Във физиката: Естествената наука има също априорни синтетични положения. Примери: „количеството на материята остава неизменно“, „във всяко предаване на движение действието и противодействието трябва винаги да са равни едно на друго“ (Кант 1967, 88).

В метафизиката: „Метафизиката се състои, поне според намерението си, само от априорни синтетични положения“. Оттук нататък целта ще бъде да се открият именно тези метафизически априорни синтетични положения.

VI ЧАСТ. ПРОБЛЕМЪТ НА ЧИСТИЯ РАЗУМ

1. Как са възможни синтетични съждения a priori?

1.1. Как е възможна чиста математика?

1.2. Как е възможна чиста естествена наука?

1.3. Как е възможна метафизиката като наука?

[Защо въпросите са структурирани именно по този начин? Извеждането на метафизиката като възможна наука, без тя да е налична наука (за разлика от чистата математика и физика).]

+ ФАКУЛТАТИВНО: VII ЧАСТ. ИДЕЯ И ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ НА КРИТИКАТА

1. Критика на чистия разум или Трансцендентална критика (само *прочистване* от грешките на разума)

2. Органон на чистия разум (*всички принципи* за придобиване и съставяне на чисти априорни познания) или Трансцендентална философия (пълно обхващане на синтетичното и аналитичното априорно познание)

3. Система на чистия разум (*приложение* на органона)

В такъв смисъл критиката на чистия разум е само въведение, *пропеедвтика* към системата на чистия разум.

Трансценденталната философия е "философското знание за чистия само спекулативен разум" (96).

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 73-92]

СЕМИНАР

Най-обща структура на „Критика на чистия разум“

1. Трансцендентално учение за елементите
  - a. **Трансцендентална естетика** – Сетивност
  - b. **Трансцендентална логика:**
    - i. **Трансцендентална аналитика** – Разсъдък
    - ii. **Трансцендентална диалектика** – Разум
2. Трансцендентално учение за метода

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ЕСТЕТИКА

СЕТИВНОСТ - РАЗСЪДЪК

В сетивността предметите *ни се дават*, получаваме *нагледи*. Anschauung - наглед.
Чрез разсъдъка *се мислят*, получаваме *понятия*. Begriff - понятие.
Сетивността се разглежда от *трансценденталната естетика*.
Разсъдъкът се разглежда от *трансценденталната логика*.

Изолираме от сетивността всичко разсъдъчно и остава *емпиричния наглед*. От него изолираме всичко, което „принадлежи към усещането“ и остава само „*чистия наглед* и само формата на явленията“ (Кант 1967, 101, *добавен курсив*). И има само две форми на чистия наглед - *пространство и време*.

Външно сетиво – представяме предметите извън нас, заедно в пространството.
Вътрешно сетиво – представя отношението по време (Кант 1967, 102).

„Външно времето не може да се представя нагледно, също така както не може да се представя нагледно пространството като нещо в нас. Какво са тогава пространство и време?“

- (1) - действителни същности ли са? (критика към Исак Нютон и идеята за абсолютно време и абсолютно пространство);
- (2) - или са само определения и отношения на нещата (критика към Готфрид Лайбниц и идеята за относително време и относително пространство);
- (3) – „или са такива определения или отношения, които принадлежат само на формата на нагледа и значи на субективния строеж на духа ни...“ (Кант 1967, 102) - Кант предлага именно този трети вариант.

Забележка: концепциите на Исак Нютон и Готфрид Лайбниц спадат към така наречения от Кант *трансцендентален реализъм*. Насреща им Кант предлага *трансцендентален идеализъм* (вж. Кант 1967, 510-514).

ЗА ПРОСТРАНСТВОТО

И при пространството, и при времето Кант предлага две изяснения:

Метафизическо изяснение (МИ) - понятието като *дадено* априори (Кант 1967, 103).

Трансцендентално изяснение (ТИ) - понятието като *принцип за други* априорни синтетични положения (Кант 1967, 105).

МЕТАФИЗИЧЕСКО ИЗЯСНЕНИЕ НА ПРОСТРАНСТВОТО

- Пространството *не е емпирично* понятие;
- Пространството *е необходима априорна* представа в основата на всички нагледи;
- Пространството *не е дискурсивно*, а е чист наглед;
- Пространството е безкрайна *дадена* величина - априорен *наглед*, а не понятие;

Коментар: Първите две характеристики установяват *априорността*, вторите две, че става дума за *наглед*, а не за понятие.

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНО ИЗЯСНЕНИЕ НА ПРОСТРАНСТВОТО

- Пространството е този априорен чист наглед, от който произлиза Геометрията като априорно синтетично познание (Кант 1967, 106).
- Пространството е принцип за всички априори синтетични положения в геометрията, т.е. възможността за априорност и синтетичност.

ИЗВОДИ

- Пространството не е свойство на нещата сами по себе си.
- То е *формата на всички явления на външните сетива* (субективно условие на сетивността).
- Така то не обхваща нещата сами по себе си, а само явленията.

ПОСЛЕДНИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Емпирична реалност на пространството (обективна валидност, всеки възможен опит).

Трансцендентална идеалност на пространството (то не е нищо извън условието за възможност и не лежи в основата на нещата сами по себе си).

+ ФАКУЛТАТИВНО

- Обсъждане на понятието *дискурсивен* по отношение на пространството;
- За разликата между метафизическо и трансцендентално изяснение;
- Защо на основния въпрос в „Критика на чистия разум“ не може да се отговори по друг начин освен трансцендентално?
- С какво се занимава трансценденталната философия?

I. ГЕОМЕТРИЯ

„Така и всички геометрически основни положения, например че в един триъгълник сборът от две страни е по-голям от третата, никога не могат да се изведат с аподиктична достоверност от общите понятия за линия и триъгълник, а от нагледа и при това *a priori*“ (Кант 1967, 104).

1. Кант смята, че самите *геометричните доказателства са пространствени обекти*.
2. Но тези пространствени обекти (доказателствата) се построяват, в такъв смисъл те са *пространствено-времеви обекти*. [Сравни с позицията на Фреге относно отношението между аритметика и логика.]
3. Тъй като Кант използва Евклидовото доказателство като основа, то това означава, че за него от аксиомите не може да се стигне до теоремите по чисто логически път, а трябва едно *необходимо построение*.
= Доказателството е невъзможно без построение (наглед) и геометрията ще е трансцендентално обусловена, защото пространството участва в процеса на доказателството по *априори синтетичен начин*.

Сравни с други твърдения на Кант по отношение на построенията и геометрията: „Не мога да си представя никаква линия, колкото и малка да е тя, без да я начертая в мисълта...“ (Кант 1967, 245). Или бележките от „Дисциплината на чистия разум в догматичната употреба“ (Кант 1967, 659, 660-661), „Аксиоми на нагледа“ (Кант 1967, 245), както и конкретните пасажи (Кант 1967, 104, 179, 202, 204).

Това е основанието на Майкъл Фрийдман да заключи: „С други думи тъкмо пространствено-времевия характер на построението в чистия наглед е този, който позволява на Кант да даде философските основания както на Евклидовата геометрия, така и на Нютоновата динамика“ (Friedman 1985, 460).

4. С появата на не-евклидовите геометрии и тяхното *приложение* във физиката се появява и разделението (немислимо за Кант) между:
  - Чиста геометрия (априорна, но няма общо с нагледите);
  - Приложна геометрия (експериментално разглеждана и не-априорна);Кант не прави разлика между чиста геометрия (формални и логически отношения между пропозиции, аксиоми) и приложна геометрия (валидност на чистата спрямо интерпретацията на реалния свят) (вж. по-подробно Friedman 1985, 455-456). Или по думите на Айнщайн: докато законите на геометрия се отнасят към реалния свят, те не са точни; и доколкото са точни, те не се отнасят към реалния свят (в текста „Geometrie und Erfahrung“ от 1921).

II. ЛОГИКА

Стандартното тълкуване на четвъртата характеристика от метафизическото изясняване е, че когато става дума за „под себе си“ Кант мисли нещата като цяло-част, а когато става дума за „в себе си“ – за предикатност (Кант 1967, 104-105). Тук се предлага по-контекстуален прочит, който илюстрира влиянието на логиката върху проблема за понятията.

1. Логиката, на която се опира Кант, не може да работи с безкрайността формално, а само нагледно (интуитивно): например повтарящо се построение на геометрични конструкции.
2. Това означава, че Кант мисли понятията монадично (затова и пространството не може да е понятие, а е наглед - просто няма не-монадични понятия). Това е доста различна постановка от съвременната логическа трактовка за "polyadic concepts".
Като заключение може да се ползва следният откъс: „...и нашето понятие за чиста (или формална) геометрия не би имало какъвто и да е смисъл за Кант. (В монадичен контекст една чиста или неинтерпретирана „геометрия“ не може да бъде изобщо геометрия, защото тя дори не би могла да представи *идеята* за безкрайност от точки.)“ (Friedman 1985, 469).

Васил Видински – Немска класическа философия

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 99-109]

СЕМИНАР

ЗА ВРЕМЕТО

Вътрешно сетиво – духът представя нагледно себе си в отношение по време (Кант 1967, 102).

МЕТАФИЗИЧЕСКО ИЗЯСНЕНИЕ НА ВРЕМЕТО

- Времето *не е емпирично* понятие;
- Времето е *необходима априорна* представа в основата на всички нагледи;
- Времето *не е дискурсивно*, а е чист наглед;
- Времето е *безкрайна* величина (Кант 1967, 110-111);

Коментар: Първите две характеристики установяват *априорността*, вторите две, че става дума за *наглед*, а не за понятие.

Забележка: в метафизическото изяснение на времето има пет характеристики, а не четири – под точка 3 е добавено това, което собствено се нарича трансцендентално изяснение (вж. обяснението на Кант, Кант 1967, 111; както и структурата от първото издание и при пространството, и при времето).

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНО ИЗЯСНЕНИЕ НА ВРЕМЕТО

- Понятието за движение и изменение е възможно само чрез представата за времето. Така времето е този априорен чист наглед, от който произлизат всички априорни синтетични положения, които са обвързани с *изменението* и *движението* (Кант 1967, 112).

ИЗВОДИ

- Времето не съществува само по себе си нито принадлежи на нещата сами по себе си.
- Времето е форма само на вътрешното сетиво.
- Времето е априорно условие на всяко явление изобщо.

ПОСЛЕДНИ ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Емпирична реалност на времето (обективна валидност, всеки *възможен* опит).

Трансцендентална идеалност на времето (то не е нищо извън условието за възможност, не лежи в основата на нещата сами по себе си).

ОБЩИ БЕЛЕЖКИ КЪМ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНАТА ЕСТЕТИКА

Първата съществена стъпка: Коперниканският поврат на Кант - от [Познание/Предмети] към [Предмети/Познание] или от [Субект/Неща] към [Неща/Субект].

Втората съществена стъпка: Наличието на синтетични положения априори.

Третата съществена стъпка: Как са възможни синтетични съждения априори?

Ролята на понятието „функция“ и отношението категория-съждение-функция. Категориата, функцията и функционирането на разсъдъка (Кант 1967, 142-143).

МЕТАФИЗИЧЕСКА ДЕДУКЦИЯ НА КАТЕГОРИИТЕ

Създаването на таблицата на категориите от таблицата на съжденията е метафизическа дедукция. „В *метафизическата дедукция* априорният произход на категориите биде доказан изобщо чрез пълното им съвпадане с общите логически функции на мисленето“ (Кант 1967, 208).

ТАБЛИЦА НА СЪЖДЕНИЯТА - F(S-P)

Количество: общи (Всички S са P), частни (Някои S са P), единични (Това S е P);

Качество: утвърдителни (S е P), отрицателни (S не е P), безкрайни (S е не-P);

Отношение: категорични (S със сигурност е P), хипотетични (Ако S то P), дизюнктивни (S е P или R);

Модалност: проблематични (Възможно е 'S е P'), асерторични (Действително 'S е P'), аподиктични (Необходимо е 'S е P');

Коментар върху по-сложните и неинтуитивни места в таблицата на съжденията (Кант 1967, 145-149).

Разяснение на функцията - f(S;p). Понятието е „предикатът на едно възможно съждение“ (Кант 1967, 143). [Обсъждане на твърденията: Понятието като съждение. Съждението като функция. Функцията като отношение. Името на функцията като категория]

+ ФАКУЛТАТИВНО

1. **Това S е P** - Към *колко обекта* може да се отнася логическия субект = количество (всички, някои, този).
  2. **Това S е P** - Как понятието може да се *предцира* към логическия субект = качество (утвърдително, отрицателно, безкрайно).
  3. **Всяко S е P** - Как понятията се отнасят *едно към друго* = отношение (категорично, хипотетично, дизюнктивно).
  4. **Мислене на** Всяко S е M (**спрямо** Всяко M е P) - Как се отнасят *понятията към обектите през мисленето* или *едни съждения към други съждения* = модалност (възможност, действителност, необходимост)
- Процедура: 4-3-2-1.

Редактирано по Rosenberg 2005.

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 139-149]

СЕМИНАР

СИНТЕЗАТА И СИНТЕЗИРАНЕТО

Въвеждане и разяснение на понятието „синтез“ (Кант 1967, 149.150).

„...спонтанността на мисленето ни изисква това многообразно най-напред по някакъв начин да се овладее, събере и свърже, за да се състави от него познание. Това действие наричам синтеза.“ (Кант 1967, 149)

Преди всеки анализ, трябва да има синтез.

а. Понятията са принципи за единство (Кант 1967, 151) - Следователно познанието ни е дискурсивно и синтезиращо. Функция.

б. Цялото познание е съжително (чрез способността за съдене) и има пропозиционална форма (Кант 1967, 143).

СИНТЕТИЧНО ЕДИНСТВО НА МНОГООБРАЗНОТО

Триединството: Многообразно (сетивност, „наглед“) – синтез (способност за въображение, „образ“) – единство (разсъдък, „понятие“).

- Нагледни - непосредствени продукти на афекцията – **Сетивност** – Многообразно.

- Образи – синтезирани от разсъдъка – **Въображение** – Синтетично.

- Понятия – синтезирани от разсъдъка - **Разсъдък** – Единство.

Срв.: „Съдението следователно е посредственото познание за даден предмет, следователно *представата за една представа* за същия. Във всяко съждение се намира понятие, което важи за много представи, и между това множество обхваща също и дадена представа, която се отнася *непосредствено до предмета*“ (*добавен курсив*) (Кант 1967, 142-143).

Имаме:

а. Многообразното на чистия априорен наглед

б. Синтез на многообразното чрез способността за въображение

в. Единство на синтезата чрез понятия

Синтетичното единство на многообразното е едно от най-важните понятия при Кант, то включва концепцията му за познание, освен това съчетава различните способности на човешкия дух и дава трансценденталната рамка за оразличаване на отделните понятия.

ДВОЙНОТО РАЗСЪДЪЧНО ДЕЙСТВИЕ

„Същата функция, която в едно само съждение дава единство на различните представи, дава също така в *един само наглед* единство на простата синтеза на различни представи; това единство, изразено общо, се нарича чисто разсъдъчно понятие. Значи същият разсъдък, и при това чрез същите тези действия, чрез които посредством аналитичното единство е създаден в понятията логическата форма на едно съждение, създава също трансцендентално съдържание в представите си посредством синтетичното единство на многообразното в нагледа изобщо, поради което тези

представи се наричат чисти разсъдъчни понятия, които се отнасят a priori до обекти: това общата логика не може да направи.“ (Кант 1967, 151)

1. Чрез аналитично единство – в понятията = логическата *форма* на съдението;
2. Чрез синтетично единство (на многообразното в нагледа) – в представите = трансцендентално *съдържание*;

Първата роля е *синтактична* (логическа форма), втората е *семантична* (трансцендентално съдържание).

Разсъдъкът действа едновременно *аналитично* (подобие, различие, класификация, видове) и *синтетично* (превърщайки неконцептуализираните сетивни усещания в синтезиран наглед).

ТАБЛИЦА НА КАТЕГОРИИТЕ

<i>Математически категории</i> (предмети на нагледа)	I. Количество	II. Качество
	Единство	Реалност
	Множество	Отрицание
	Тоталност	Ограничение
<i>Динамически категории</i> (съществуване на тези предмети)	III. Отношение*	IV. Модалност
	Инхеренция и субсистенция	Възможност – невъзможност
	Каузалност и зависимост	Съществуване – несъществуване
	Общувание	Необходимост – случайност

* Пълните названия на категориите според отношение са: Инхеренция и субсистенция (substantia et accidens); Каузалност и зависимост (причина и действие); Общувание (взаимодействие между действащото и подлежащото на действие). Повече за инхеренция и субсистенция - (Кант 1967, 265).

Категориите изразяват формите на свързване на понятията (представите) в съждения.

Категориите не могат да се изведат от опита, защото се предполагат при всяко едно съдението.

ЗАБЕЛЕЖКИ КЪМ ТАБЛИЦАТА НА КАТЕГОРИИТЕ

- а. Освен елементарните чисти разсъдъчни понятия има и чисти производни понятия.
- б. Първите два класа са математически (отнасят се до предмети на нагледа), вторите два са динамически (отнасят се до съществуването на тези предмети).
- в. Третата категория възниква от свързването на втората с първата.
- г. Unum, verum, bonum - не са категории. Те се отнасят към класа на количеството (качествено единство, качествено множество, качествена завършеност);

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 149-159]

СЕМИНАР

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ДЕДУКЦИЯ НА КАТЕГОРИИТЕ

Въпросът за факта (метафизическа дедукция)

Въпросът за правото (трансцендентална дедукция)

Трансценденталната дедукция трябва да обясни и определи *обективната априорна реалност (и валидност)* на категориите.

За разлика от пространството и времето където априорните познания се отнасяха необходимо към предмети, защото само чрез чистите форми на сетивността един предмет може да ни се яви (условието за възможността на явленията), **то при разсъдъка има допълнителна трудност**: „как именно *субективните условия на мисленето* би следвало да имат *обективна валидност* [...] защото без съмнение явления могат да бъдат дадени в нагледа без функции на разсъдъка“ (Кант 1967, 163). Последното е само логическа възможност (а не трансцендентална).

Предварителен план на трансценденталната дедукция и нейната цел: „...следователно обективната валидност на категориите като априорни понятия ще се основава на това, че само чрез тях е възможен опит (според формата на мисленето). Защото тогава те се отнасят по необходимост и а priori до предмети на опита, тъй като само чрез тях може изобщо да се мисли който и да е предмет на опита.“ (Кант 1967, 165)

+ ФАКУЛТАТИВНО

1. Добро начално и систематично разяснение на понятието „многообразно“ има в (Стоев 2005, 155-161).
2. Дискусия върху следните твърдения:
„Категориите са образувани от формите на съжденията в процеса на синтезиране на нагледите“;
„Всяко едно синтезиране е спонтанно, следователно е действие на разсъдъка“.
3. Стратегията на Кант за *легитимна метафизика* е от четири стъпки:
  - a. Метафизическа дедукция – съществуване на чисти разсъдъчни понятия;
  - b. Трансцендентална дедукция – обективност и реалност на категориите;
  - c. Схематизъм – сетивните условия за приложение на категориите към нагледите (чрез определението по време);
  - d. АСП основани на категориите – извеждане на априори синтетични положения от чистите разсъдъчни понятия.

ЗАБЕЛЕЖКА

По принцип има два типа априорни понятия (като произход):

1. *математически* (основани на сетивността) – те могат да бъдат представени в нагледа (например „триъгълник“) + са обективно валидни (заради формите на сетивността, които гарантират тази обективност);

2. *категориални* (основани на разсъдка) – те не могат да бъдат представени в нагледа (например „субстанция“) + не си личи, че са обективно валидни (защото са в разсъдка);

Това всъщност е друг начин да се представи проблемът „как именно субективните условия на мисленето би следвало да имат обективна валидност“ (Кант 1967, 163).

ИЗЛОЖЕНИЕ НА ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНАТА ДЕДУКЦИЯ

Общата структура на дедукцията изглежда така:

Аз / Единство (на аперцепцията) - **Синтез** (на категориите) - **Валидност** (на категориите) - **Реалност** (на категориите) – **Емпирия**;

Забележка: върху трансценденталната дедукция има множество различни интерпретации. Предложеният тук вариант е избран единствено заради своята добра и изчистена подредба.

Аргументът в трансценденталната дедукция на чистите разсъдъчни понятия може да се раздели на следните два *свързани* етапа.

§15- §20	§21- §26
<i>Обективна валидност</i> на категориите	<i>Обективна реалност</i> на категориите
Категориите се отнасят и прилагат до обекти на съжденията	Категориите се отнасят и прилагат до обекти на опита
(за един дискурсивен интелект)	(за един човешки интелект)
Обект на мисълта [Object] = <i>Обект</i> .	Предмет на нагледа [Gegenstand] = <i>Предмет</i> .
Ролята на категориите при мисленето на обекти	Ролята на категориите при времепространствени нагледи

§15 ЗА ВЪЗМОЖНОСТТА НА СВЪРЗВАНЕ ИЗОБЩО

Единство - > Свързване - > Анализ: Единството е условие за Свързването. Свързването е условие за Анализата.

- Отношение на тази тридялба към „синтетичното единство на многообразното“.

- Отношение на тази тридялба към Разсъдък - Въображение - Наглед.

Многообразното на нагледа не е дадено в единство, а свързването може да се осъществява единствено от разсъдка и е винаги спонтанно (сетивността е пасивна, затова не може да свързва).

И така: многообразното може да бъде свързано единствено от разсъдъка. Понятието за свързване включва: [многообразно] + [синтеза] + [единство] = *синтетичното единство на многообразното* (Кант 1967, 170).

Свързването: „не можем да се представим нищо като свързано в обекта, без преди това да сме го свързали сами, и че между всички представи свързването е единствената, която не може да се даде от обекти, а може да се създаде само от самия субект, защото е акт на неговата спонтанност“ (Кант 1967, 168). „Свързване е представа за синтетичното единство на многообразното“ (Кант 1967, 170).

§16 ЗА ПЪРВОНАЧАЛНО-СИНТЕТИЧНОТО ЕДИНСТВО НА АПЕРЦЕПЦИЯТА

- „Аз мисля, трябва да може да придружава всичките ми представи“ (Кант 1967, 171). Това, че е възможно да присъединя „Аз мисля“ към всяка една представа е различно положение от „Мисля, следователно съществувам“ (Рене Декарт). Всяка представа е (1) моя и (2) се придружава от „Аз мисля“.

- Трансцендентална аперцепция (Аз мисля)
- Емпирична аперцепция (Аз мисля + вътрешно сетиво)

„Аз мисля“ в същия субект, в който това многообразно се среща. Трансценденталната аперцепция не е самосъзнание, тя е формата на само *едно* съзнание. Трансцендентално единство на аперцепцията (ТЕА) = нумерична идентичност. Отношението не се създава чрез това „че придружавам всяка представа със съзнание, а с факта, че прибавям една представа към друга и съзнавам синтезата им“ (Кант 1967, 173): имаме само синтетична форма.

Аз мисля може да придружава всички представи:

- Аналитично положение (тъждествено) за всяко съзнание, което може да разпознае собствените си репрезентации.
- Синтетично положение, че човешкият разсъдък е такъв (за разлика от божествения и животинския).

Аналитичното предполага синтетично. Разделянето предполага свързване. „Синтетичното единство на многообразното на нагледите, като дадено a priori, е значи основанието на тъждеството на самата аперцепция, която предхожда a priori всяко мое определено мислене.“ (Кант 1967, 175)

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 159-177]

СЕМИНАР

§17 ОСНОВНОТО ПОЛОЖЕНИЕ НА СИНТЕТИЧНОТО ЕДИНСТВО НА АПЕРЦЕПЦИЯТА Е НАЙ-ВИСШИЯТ ПРИНЦИП НА ВСЯКА УПОТРЕБА НА РАЗСЪДЪКА

---

1. „цялото многообразно на нагледа е подчинено на формалните условия на пространството и времето“ (Кант 1967, 177).
2. „цялото многообразно на нагледа е подчинено на условията на първоначално синтетичното единство на аперцепцията“ (Кант 1967, 177).

Първоначално-синтетичното единство на аперцепцията е най-висшият принцип на всяка употреба на разсъдъка. В такъв смисъл ТЕА е необходимо и достатъчно за представяне на обекти. Казано не толкова специализирано, Кант твърди, че когато някой обединява многообразното в понятие, той прави многообразното мислимо като обект или с други думи му придава обективна валидност, вж. Buroker 2006.

В случая под обект се има предвид: „Обаче обект е това, в понятието за което е обединено многообразното на даден наглед.“ (Кант 1967, 179)

§18 ЩО Е ОБЕКТИВНОТО ЕДИНСТВО НА САМОСЪЗНАНИЕТО

Обективно единство – ТЕА; *обективна валидност*.

Субективно единство – определение на вътрешното сетиво; многообразното е дадено емпирично и асоциативно; *субективна валидност*.

За целите на трансценденталната дедукция е необходимо да се разгледа единствено обективното единство.

§19 ЛОГИЧЕСКАТА ФОРМА НА ВСИЧКИ СЪЖДЕНИЯ СЕ СЪСТОИ В ОБЕКТИВНОТО ЕДИНСТВО НА АПЕРЦЕПЦИЯТА НА СЪДЪРЖАЩИТЕ СЕ В ТЯХ ПОНЯТИЯ

За да може една представа да има обективна валидност, това означава да има възможност да ѝ се припише истинност/неистинност.

Съждението не е друго освен начин дадени познания да се доведат до обективното единство на аперцепцията. Именно тук се разграничават съжденията като обективни и асоциациите като субективни.

§20 ВСИЧКИ СЕТИВНИ НАГЛЕДИ СА ПОДЧИНЕНИ НА КАТЕГОРИИТЕ КАТО УСЛОВИЯ, ЕДИНСТВЕНО ПРИ КОИТО МНОГООБРАЗНОТО НА ТЕЗИ НАГЛЕДИ МОЖЕ ДА СЕ СЪБЕРЕ В ЕДНО САМО СЪЗНАНИЕ

Да се отсъди за едно многообразно е да се мисли като *обект под логическите форми на съждението*.

Според текущата интерпретация в първата част на дедукцията се установява, че всеки дискурсивен интелект (независимо от конкретните му форми на нагледа), трябва да използва категориите когато мисли за обекти. Втората част от дедукцията показва необходимостта на категориите при възприемане на *обекти във времепространствените форми на нагледа*, вж. Vuroker 2006.

§22 КАТЕГОРИЯТА НЯМА ДРУГА УПОТРЕБА ЗА ПОЗНАНИЕТО НА НЕЩАТА ОСВЕН ПРИЛОЖЕНИЕТО СИ ВЪРХУ ПРЕДМЕТИ НА ОПИТА

„Да се мисли предмет и да се познава предмет значи не е едно и също.“ (Кант 1967, 191)

Според текущата интерпретация именно тук започва втората част от трансценденталната дедукция с въвеждането на чистия сетивен наглед (пространство и време). По такъв начин „категиите посредством нагледа не ни доставят наистина никакво познание за нещата освен само чрез възможното си приложение върху *емпиричния наглед*, т.е. да служат само за възможността на *емпиричното познание*.“ (Кант 1967, 193)

§23

Чистите разсъдъчни понятия могат да се простират върху всякакви предмети на нагледа изобщо (все едно дали той прилича на човешкия наглед, стига да е сетивен, а не интелектуален). Но това разпространение не ни дава нищо - това са „форми на мисълта без обективна реалност“ (а само с обективна валидност). За да бъдат обективно реални, категориите трябва да се отнасят до време-пространствения ни сетивен наглед, т.е. до *нашия опит*. Само така имаме смисъл и значение (Кант 1967, 195).

§24 ЗА ПРИЛОЖЕНИЕТО НА КАТЕГОРИИТЕ ВЪРХУ ПРЕДМЕТИ НА СЕТИВАТА ИЗОБЩО

Дотук имаме разсъдъчна връзка (от първата част на дедукцията), сега се въвежда връзката чрез въображението. Въвеждане на способността за въображение (която е наречена разсъдъчна и сетивна едновременно): „способност да се представя в нагледа един предмет и *без неговото присъствие*“ (Кант 1967, 198). Имаме:

И. Интелектуална синтеза – многообразното на един наглед изобщо – **Разсъдък**; Категориите като форми на мисленето - *обективна валидност*;

Ф. Фигурна синтеза – многообразното на сетивния наглед – **Въображение**; Категориите като форми на мисленето приложени към формите на нагледа - *свързване на обективната валидност и реалност*;

А. Апрехендираща синтеза (синтеза на възприятието) – многообразното на един емпиричен наглед – **Сетивност**; Категориите като форми на опита - *обективна реалност*;

Категориите дават правила за единство на представите в ТЕА при всяка една стъпка:

Интелектуална синтеза - §20 – единство на мисълта за обекти;

Фигурна синтеза - §24 – единство на формите на нагледа (време и пространство);

Синтеза на Апрехензията - §26 – единство на предметите във време и пространство;

§26 ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ДЕДУКЦИЯ НА ВСЕОБЩО ВЪЗМОЖНАТА ЕМПИРИЧНА УПОТРЕБА НА ЧИСТИТЕ РАЗСЪДЪЧНИ ПОНЯТИЯ

Въвеждане на синтезата на апрехензията: „...всяка синтеза, чрез която става възможно *дори възприятието*, е подчинена на категориите; и тъй като опитът е познание чрез свързани *възприятия*, то категориите са *условия за възможността на опита* и важат значи а priori също и за всички *предмети на опита*“ (добавен курсив, Кант 1967, 211).

Кант предлага важно обобщение: „Това, което свързва многообразното на сетивния наглед, е способността за въображение, която по отношение на единството на интелектуалната си синтеза зависи от разсъдъка, а по отношение на многообразието на апрехензията – от сетивността“ (Кант 1967, 214-215).

§27 РЕЗУЛТАТ ОТ ТАЗИ ДЕДУКЦИЯ НА РАЗСЪДЪЧНИТЕ ПОНЯТИЯ

„...за нас не е възможно никакво априорно познание освен единствено за предмети на възможен опит“ (Кант 1967, 216).

КРАТКО ПОНЯТИЕ ЗА ТАЗИ ДЕДУКЦИЯ

„Тя е изложението на чистите разсъдъчни понятия (и с тях на всяко теоретическо априорно познание) като принципи за възможността на опита, освен това и изложението на тези принципи като *определение* на явленията в пространството и времето *изобщо*, - и накрай изложението на това определение, въз основа на принципа на *първоначалното* синтетично единство на аперцепцията, като форма на разсъдъка в отношение към пространството и времето като първоначални форми на сетивността.“ (Кант 1967, 220)

+ ФАКУЛТАТИВНО

В първоначално-синтетичното единство на аперцепцията „съзнавам самия себе си не както се явявам на себе си, нито както съм сам по себе си, а само *че съм*. Тази представа е мислене, не нагледно представяне.“ (Кант 1967, 206). Вж. също Кант 1967, 200-208.

Ние можем да се афицираме чрез вътрешното сетиво - Явяване на себе си.

Ние можем да мислим себе си в единството на аперцепцията - Че просто сме.

Но *не* можем да познаем себе си ноуменално - Както сме сами по себе си.

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 177-220]

СЕМИНАР

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ЛОГИКА. ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА АНАЛИТИКА. АНАЛИТИКА НА ОСНОВНИТЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Разсъдък (понятия)
Способност за съждение (съждения)
Разум (умозаключения) (Кант 1967, 221)

Разсъдък - способност за правила;
Способност за съждение - способност да се подвежда под правила;
Разум - способност за принципи;

[Защо някои хора са глупави? Обяснението на Кант, вж. Кант 1967, 223, бележката под линия]

+ ФАКУЛТАТИВНО

Кант употребява понятието „разсъдък“ в три различни смисъла:

1. *Способност за мислене* (най-широкото значение) - общата духовна способност (включваща разум, способност за съждение и разсъдък); Противопоставяне между Разсъдък (спонтанност) и Сетивност (рецептивност).
2. *Способност за познание* (по-тясно значение) - част от общата духовна способност, която се различава от разума; Противопоставяне между Разсъдък (познание) и Разум (мислене).
3. *Способност за понятия* (най-тясно значение) - тази част от познавателната ни способност, която се занимава конкретно с понятията (а не със съжденията); Противопоставяне между Разсъдък (понятия) и Способност за съждение (съждения).

ГЛАВА 1- ЗА СХЕМАТИЗМА НА ЧИСТИТЕ РАЗСЪДЪЧНИ ПОНЯТИЯ (МЕТАФИЗИЧЕСКА ДЕДУКЦИЯ)

СВЪРЗВАЩОТО ЗВЕНО МЕЖДУ СЕТИВНОСТ И РАЗСЪДЪК

„Ясно е, че трябва да има нещо трето, което трябва да е еднородно, от една страна, с категорията, от друга страна - с явлението и което прави възможно приложението на категорията върху явлението. Тази посредническа представа трябва да бъде чиста (без нищо емпирично) и все пак да бъде, от една страна, *интелектуална*, от друга страна - *сетивна*. Такава представа е *трансценденталната схема*.“ (Кант 1967, 226)

- между категорията и явлението;
- между интелектуалното и сетивното;

Трансценденталната схема – определение по време. [Какво означава „определение по време“?]

Дискусия върху приложението на категорията върху явленията (Кант 1967, 226). Достатъчно е да свържем категориите с формата на нагледа (време), за да са свързани и приложими към явленията.

ВЪОБРАЖЕНИЕ И СХЕМИ

Описание на способността за въображение (Кант 1967, 227);

Дефиниция на схемата и схематизма;

Ценността на ограничението на категориите (Кант 1967, 227, 232);

Разликата между схемата и образа (Кант 1967, 228);

[Връзката на ограничението с "критиката". Обсъждане на двойките: категория-схема; разум-разсъдък.]

Схема – продукт на способността за въображение. Тя създава отношението на категориите към предмети (значение) (Кант 1967, 231).

[Образуването на „координатната система“ и появата на значението. Отношението към трансценденталната аперцепция като форма.]

МАКСИМАЛНО РАЗШИРЕНА ТАБЛИЦА НА СХЕМИТЕ

Количество

1. Число (единица) = Единство + t

2. Число (присъединяване) = Множество + t

3. Число (сума; обхваща присъединяването) =
Тоталност + t

Синтезата на самото време – „Редицата на времето“

Отношение

7. Постоянност на реалното във времето =
Субстанция + t

8. Последователност на многообразното
(подчинена на едно правило) = Причина + t

9. Едновременно съществуване = Общувание + t

Структурата на времето – „Редът на времето“

Качество

4. Битие във времето = Реалност + t

5. Небитие във времето = Отрицание + t

6. Преход от реалност към отрицание =
Ограничение + t

Изпълване на времето – „Съдържанието на времето“

Модалност

10. Съществуване в някое време = Възможност + t

11. Съществуване в определено време =
Действителност + t

12. Съществуване във всяко време =
Необходимост + t

Предмет във времето – „Съвкупността на времето с оглед на всички възможни предмети“

- Схемата е ограничение на съответната категория – определение по време.
- Броят на схемите не е много ясен (Кант 1967, 229-230). Те трябва едновременно да съответстват на 12-те категории и на 8-те априори синтетични положения (вж. по-надолу). В

такъв смисъл те варират от 12 (в разширения вариант, представен по-нагоре) до 8 (в стеснения вариант).

ГЛАВА 2 - СИСТЕМА НА ВСИЧКИ ОСНОВНИ ПОЛОЖЕНИЯ НА ЧИСТИЯ РАЗСЪДЪК (ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ДЕДУКЦИЯ)

Следва списък на основните априорни синтетични положения. Списъкът е аналогичен на таблицата на категориите и схемите (Кант 1967, 242).

Забележка: употребата на синтезата върху възможен опит е математическа или динамическа (Кант 1967, 241), сравни с категориите.

А. АКСИОМИ НА НАГЛЕДА (КОЛИЧЕСТВО) - КОНСТИТУТИВНОСТ. МАТЕМАТИКА.

---

1 – „Всички нагледи са екстензивни величини” (Кант 1967, 244);

Б. АНТИЦИПАЦИИ НА ВЪЗПРИЯТИЕТО (КАЧЕСТВО) - КОНСТИТУТИВНОСТ. МАТЕМАТИКА.

---

2 – „Във всички явления реалното, което е предмет на усещането, има интензивна величина, т.е. степен” (Кант 1967, 248);

В. АНАЛОГИИ НА ОПИТА (ОТНОШЕНИЕ) - РЕГУЛАТИВНОСТ. ФИЗИКА.

Общ принцип на аналозите: „Опитът е възможен само чрез представата за една необходима връзка на възприятията” (Кант 1967, 256).

3 – „При всяка смяна на явленията субстанцията постоянно съществува и нейният *quantum* в природата нито се увеличава, нито намалява” (Кант 1967, 261) (Всяка промяна е само изменение); **Величина** – Продължителност

4 – „Всички изменения стават според закона за връзката на причина и действие” (Кант 1967, 267) (Измененията са последователни); **Редица** – Последователност

5 – „Всички субстанции, доколкото могат да се възприемат в пространството като едновременни, са винаги във взаимодействие” (Кант 1967, 284) (Едновременността е основа за изменението. Изменението е динамика?); **Съвкупност** – Едновременност

Г. ПОСТУЛАТИ НА ЕМПИРИЧНОТО МИСЛЕНЕ ИЗОБЩО (МОДАЛНОСТ) - РЕГУЛАТИВНОСТ. МЕТАФИЗИКА.

Има формални, материални и общи условия на опита.

6 – „Онова, което се съгласува с формалните условия на опита (според нагледа и понятията), е възможно.” (Кант 1967, 290)

7 – „Онова, което е свързано с материалните условия на опита (с усещането), е действително.” (Кант 1967, 290)

8 – „Онова, чиято връзка с действителното е определена според общи условия на опита, е (съществува) *необходимо*.” (Кант 1967, 290)

ДВА ВЪПРОСА ВЪРХУ ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНАТА АНАЛИТИКА

Защо трансценденталната аперцепция е въведена именно в трансценденталната дедукция на чистите разсъдъчни понятия?

Как са възможни априори синтетични положения?

+ ФАКУЛТАТИВНО

1. Аналитичните положения имат един основен принцип – принципът на противоречието (Кант 1967, 235).

2. Синтетичните положения имат още един основен принцип – „Най-висшият принцип на всички синтетични съждения значи е: всеки предмет е подчинен на необходимите условия на синтетичното единство на многообразното на нагледа в един възможен опит“ (Кант 1967, 239). Основата на всички априори синтетични съждения – формалните условия на априорния наглед, синтезата на способността за въображение и единството на аперцепцията... приложени към опита.

3. *Всички закони са времеви*. Това означава, че фундаменталната сетивна основа на априори синтетичните положения е времето, което определя целостта на нашето *познание*. То всъщност е винаги и само времево (срв. с Хайдегер и отклонението-продължение в „Битие и време“, както и Хайдегер 1997). Последствията от това „определение по време“ (вж. схемите) са в няколко посоки:

- Исторически и контекстуални. Тази промяна изразява по удачен и прост начин развитието и промените във физиката, които са напълно независими от философията на Кант.
- Концептуални. Край на паралелното разглеждане на пространство и време.
- Конкретно философски. Сетивността и „определението по време“ се оказва демаркационната линия между разсъдък и разум, между старата и нова метафизика.

4. Всички неща, които не включват сетивността биха се отнесли единствено и само до мисленето, а не до познанието. Те могат да имат смисъл, но нямат значение (Кант 1967, 231).

5. Кратка разлика между схема и образ: *схемата е времева, образът е (и) пространствен*.

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 221-232, 237-243, 244, 248, 256, 290]

СЕМИНАР

ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ЛОГИКА. ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ДИАЛЕКТИКА

ВЪВЕДЕНИЕ 1: ЗА РАЗЛИКАТА МЕЖДУ ТРАНСЦЕНДЕНТНО И ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНО

„Ние ще наречем основните положения, приложението на които се придържа напълно в границите на възможен опит, *иманентни*, онези обаче, които целят да надхвърлят тези граници, *трансцендентни* основни положения.“ (Кант 1967, 354)

Трансценденталната употреба води до трансцендентни положения.
Емпиричната употреба води до иманентни положения.

„[трансцендентално] не означава нещо такова, което излиза извън всеки опит, а онова, което наистина предхожда опита (a priori), но все пак не е определено за нищо повече, освен само да направи възможно опитното познание. Когато тези понятия надхвърлят опита, тогава употребата им се нарича трансцендентна, която се различава от иманентната, т.е. стеснената до опита употреба.“ (Кант 1967, 201, бел.)

В такъв смисъл трансценденталното може да прерасне в (А) **трансцендентно** или (Б) **иманентно** в зависимост от употребата: (А) надскачаща всеки един опит или пък (Б) само и единствено опитна.

Трансценденталната диалектика е неизбежна: „естествената и неизбежна илюзия“; „естествена и неизбежна диалектика на чистия разум“ (Кант 1967, 355). [Щом е неизбежна, каква е ролята на критиката?]

+ ФАКУЛТАТИВНО

1. Христо Стоев - [За разликата между трансцендентно и трансцендентално у Кант](#); Като допълнително и по-общо представяне на цялостния контекст, да се погледне Стефанов 1987 и Цонева 1982.
2. *Трансценденталното* (Т+) прави възможно априорното и възможния опит. *Трансцендентното* (Т-) е това, което прекрива границите на възможния опит (Кант 1967, 354). (Т+) оставено само на себе си (трансцендентална употреба) преминава в (Т-) или с други думи: „Защо трансценденталната диалектика разглежда трансцендентните идеи?“. Още за (Т+) (Кант 1967, 93, 133, 354) и за разликата между (Т+) и (Т-) (Кант 1967, 558);
3. Редът на разсъдъка и редът на разума. Разсъдъкът оставен сам на себе си се обръща в разум.

ВЪВЕДЕНИЕ 2: СЕТИВНОСТ, РАЗСЪДЪК И РАЗУМ

За разделението сетивност, разсъдък и разум (Кант 1967, 356, 358):

Сетивност - способност за представи

Разсъдък - способност за правила

Разум - способност за принципи

„Ако разсъдъкът е способност за единството на явленията посредством правила, то разумът е способността за единството на правилата на разсъдъка въз основа на принципи. Разумът значи никога не се отнася направо до опита или до някой предмет, а до разсъдъка, за да даде a priori посредством понятия единство на неговите многообразни познания, което може да се нарече единство на разума и е от съвсем друг вид от единството, което може да се даде от разсъдъка.“ (Кант 1967, 358)

„МЕТАФИЗИЧЕСКА ДЕДУКЦИЯ“ НА ИДЕИТЕ НА РАЗУМА

Ако условно наречем тази част „метафизическата дедукция“, то тя има за цел да открие всички елементи на разума. Ние знаем, че разумът работи единствено с *умозаклучения* и *обуславя* всичко останало. Как подхожда Кант:

1. ТИПОВЕ УМОЗАКЛУЧЕНИЯ

Първо трябва да открием *всички възможни типове умозаклучения*. Те са три вида: **категорични**, **хипотетични**, **дизюнктивни** (Кант 1967, 359-360, 372). Сравни с таблицата на съжденията (Кант 1967, 144). *Забележка*: те се отнасят до понятия и съждения, а не до нагледни.

2. БЕЗУСЛОВНИЯТ РАЗУМ

След това трябва да си дадем сметка, че разумът задава *тоталността на условията*. Той е *безусловен* за разлика от обусловеното познание на разсъдъка.

3. ТРИТЕ ВЪЗМОЖНИ ИДЕИ НА РАЗУМА

Когато съчетаем първото и второто условие, то получаваме безусловното на трите възможни умозаклучения въобще (Кант 1967, 372):

- Безусловно на категоричната синтеза в един *субект*;
- Безусловно на хипотетичната синтеза на членовете на една *редица*.
- Безусловно на дизюнктивната синтеза на частите в една *система*.

И така чистият разум дава (Кант 1967, 379-380):

1. **Трансцендентално учение за душата** – психология (*psychologia rationalis*) - абсолютно единство на мислещия субект – *субект*
2. **Трансцендентална наука за света** – космология (*cosmologia rationalis*) - абсолютно единство на редицата на условията на явлението - *явления*
3. **Трансцендентално познание за Бога** – теология (*theologia transcendentalis*) - абсолютно единство на условието на всички предмети на мисленето – *всичко*

Тогава идеите на чистия разум са (Кант 1967, 384):

1. Субект – **Душа** – паралогизми на чистия разум: *Категорични*
2. Редица – **Свят** – антиномии на чистия разум: *Хипотетични*
3. Система – **Бог** – идеал на чистия разум: *Дизюнктивни*

+ ФАКУЛТАТИВНО

Паралогизми на чистия разум: *Основа* (Кант 1967, 387); *Разгръщане* (Кант 1967, 392, 394, 395, 397); *Заклучение* (Кант 1967, 427) – Единството не е наглед; *Формата като ключ* (Кант 1967, 437);

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 310-311, 352-364, 379-384]

СЕМИНАР

I. ПАРАЛОГИЗМИ НА ЧИСТИЯ РАЗУМ

За конкретни страници, вж. последната бележка **Факултативно**.

II. АНТИНОМИИ НА ЧИСТИЯ РАЗУМ

ПЪРВА АНТИНОМИЯ (КОЛИЧЕСТВО)

Теза: Светът има начало във времето и освен това с оглед на пространството е затворен в граници.

Антитеза: Светът няма начало и граници в пространството, а е безкраен както с оглед на времето, така и с оглед на пространството.

(Кант 1967, 460)

ВТОРА АНТИНОМИЯ (КАЧЕСТВО)

Теза: Всяка сложна субстанция в света се състои от прости части, и никъде не съществува нищо освен простото или това, което е съставено от него.

Антитеза: Някое сложно нещо в света не се състои от прости части, и никъде в света не съществува нищо просто.

(Кант 1967, 468)

ТРЕТА АНТИНОМИЯ (ОТНОШЕНИЕ)

Теза: Каузалността според законите на природата не е единствената, от която могат да бъдат изведени всички явления на света. За обяснението на явленията е необходимо да се допусне също и една каузалност чрез свобода.

Антитеза: Няма никаква свобода, а по-скоро в света всичко става единствено според законите на природата.

(Кант 1967, 476)

ЧЕТВЪРТА АНТИНОМИЯ (МОДАЛНОСТ)

Теза: Към света принадлежи нещо, което или като негова част, или като негова причина е една абсолютно необходима същност.

Антитеза: Никъде, нито в света, нито извън света, не съществува една абсолютно необходима същност като негова причина.

(Кант 1967, 484)

1. ДОГМАТИЗЪМ (ТЕЗИ) И ЕМПИРИЗЪМ (АНТИТЕЗИ)

Тезите са *догматизъм* на чистия разум, а антитезите - *емпиризъм* на чистия разум (Кант 1967, 494). Това е едновременно историко-философско твърдение и легитимиране на трансценденталния

идеализъм (срв. с твърдението на Кант, че в истинността на динамическите идеи се илюстрира разделението между *нещо само по себе си* и *явление* - Кант 1967, 536).

2. БЕЗКРАЙНО (КОНСТИТУТИВНО) И НЕОПРЕДЕЛЕНО (РЕГУЛАТИВНО)

Какво означава идеите да имат **регулативна функция**?

Регулативността е отношение към знанието, начини на *мислене* на природата, *рефлексия* върху самата ни познавателна дейност (отношение на мисленето към познанието). Повече за регулативността на антиномиите и провеждането на емпиричния регрес, вж. Кант 1967, 522. Там е изложена и съществената разлика между *безкрайно* (като конститутивно) и *неопределено* (като регулативно) (Кант 1967, 522-526). Регулативността на идеята е постоянна: „винаги е необходимо да търсим повече членове, защото никой опит не ограничава абсолютно“ (Кант 1967, 522), т.е. регулативността предписва процедура, а не е знание или факт.

- А. Старата метафизика, която се занимава със Света в цялост, не е наука;
- Б. Разумът е дуален и неговата дуалност се разрешава само емпирично. Без емпирията, той (о)става антиномичен;
- В. Отваря се поле за „Критика на практическия разум“;
- Г. Антиномиите предписват *процедура по търсене*;

3. МАТЕМАТИЧЕСКИ (ПОГРЕШНИ) И ДИНАМИЧЕСКИ (ИСТИННИ)

Дотук имахме само представяне на антиномиите, Кант обаче предлага и техни *решения*:

Математически: първите две диалектически твърдения е неизбежно да бъдат погрешни (и тезата, и антитезата са погрешни), тъй като те се занимават единствено със сетивни условия.

Динамически: напротив, динамическите антиномии са и двете истинни (и тезата, и антитезата са истинни), доколкото вкарват и интелигиблени условия (несетивни) и така „може да [се] задоволи, от една страна, *разсъдъка* и, от друга страна, *разума*“ - като естествено тезите удовлетворяват разума, а антитезите *разсъдъка*.

Като общ резултат антиномиите не мога да бъдат конститутивни, бидейки едновременно погрешни или истинни - т.е. те остават *естествени антиномии* и имат единствено *регулативна функция*.

Забележка: за съвсем кратко и стегнато изложение на четирите антиномии, вж. Кант 1967, 148-149

III. ИДЕАЛ НА ЧИСТИЯ РАЗУМ

Докато при „Аз“ имахме паралогизми, при „Свят“ имахме антиномии, то при „Бог“ имаме един-единствен проблем – този за съществуването. По този начин Бог е *идеал* и единствената критическа постановка е да се проверят и разгледат всички възможни доказателства за съществуването на Бог (това е по същество проверка дали тези твърдения са априори синтетични положения).

Има три типа доказателства за съществуването на Бог:

- физикотеологическо;
- космологическо;
- онтологическо;

Кант разглежда последователно (в обратен ред) всяко едно от тях, но тъй като онтологическото е *априори*, то ще бъде най-същественото по отношения на самата *критика* на чистия разум.

Бог е най-висшата идея на чистия разум, той е границата на разума – неговата най-систематична и върховна точка. Въпросът е дали тази най-висша идея е *положително конститутивна* (Бог съществува) или само *регулативна* (не можем да имаме знание за (не)съществуването му)? Именно затова и Кант ще разглежда *доказателствата*.

ОНТОЛОГИЧЕСКОТО ДОКАЗАТЕЛСТВО ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕ НА БОГ

„Понятието за една абсолютно необходима същност е чисто понятие на разума, т.е. само идея, обективната реалност на която далеч не е доказана чрез това, че разумът се нуждае от нея.“ (Кант 1967, 576)

---

1. ЛОГИЧЕСКА И РЕАЛНА НЕОБХОДИМОСТ

Разлика между логическа и реална необходимост – „безусловната необходимост на съжденията обаче не е абсолютна необходимост на нещата.“ (Кант 1967, 577)

1. Ако отричам предиката, но запазвам субекта (в едно тъждествено положение), то това е противоречие, защото те си принадлежат по необходимост (например: триъгълникът няма три ъгла). Следователно *не може да се отрече*, че Бог е всемогъщ, защото отричането би създавало противоречие.
2. Но ако отричам субекта и предиката едновременно, то тогава няма логическо противоречие, защото "не остава нищо повече, на което би могло да се противоречи" (например: триъгълникът, с трите му ъгла, не съществува). Следователно *може да се отрече* без логическо противоречие, че Бог съществува.

---

2. СЪЩЕСТВУВАНЕТО И ПРЕДИКАЦИЯТА

Съществуването не е реален предикат, то не прибавя нищо към понятието (Кант 1967, 581).

1. Всяко положение за съществуване е синтетично. Затова то може да се отрече без логическо противоречие, тъй като се *добавя* към субекта.
2. Освен това има разлика между *логически* предикат (когато не се интересуваме от съдържанието) и *реален* предикат - в определението предикатът „се присъединява към понятието за субекта и го уголемява“ (Кант 1967, 580). В този смисъл „Битие очевидно не е реален предикат“ (Кант 1967, 580).
3. Битието не прибавя *ново съдържание* към понятието; в противен случай понятията ще променят значенията си в зависимост от съществуването ('сто' и 'талер' в "100 талера" ще значи едно нещо ако ги имам и друго 'сто' и 'талер' ако ги нямам) и освен това няма да бъдат адекватни понятия ('сто' преди съществуването ще бъде неадекватно на вече съществуващите 'сто') и "би съществувало нещо различно от това, което съм мислил" (Кант 1967, 582). Затова отношението на предмета към понятието трябва да е на пълнота – „едно и също съдържание“ (Кант 1967, 581).

3. РЕГУЛАТИВНОСТТА НА ИДЕЯТА ЗА БОГ

Регулативната идея за Бога (най-висшето) е „*систематичното* на познанието, т.е. връзката на познанието според един принцип“ (Кант 1967, 613). Това е най-голямото единство и най-голямото разширение – **най-висшият принцип на разума**.

+ ФАКУЛТАТИВНО

„Така чистият разум, който в началото изглеждаше да ни обещава не нещо незначително, а разширение на познанията извън всички граници на опита, ако го разбираме правилно, не съдържа нищо друго освен регулативни принципи, които наистина изискват по-голямо единство, отколкото емпиричната употреба на разсъдъка може да постигне, но тъкмо чрез това, че отместват така далеко целта, която тази употреба се стреми да доближи, довеждат чрез систематичното единство до най-висша степен съгласието на тази употреба със самата себе си; ако обаче тези принципи не се разберат добре и се сметнат за конститутивни принципи на трансцендентни познания, тогава чрез една наистина блестяща, но измамлива илюзия те създават увереност и въображаемо знание и с това - вечни противоречия и спорове.“ (Кант 1967, 649)

ОБЩА ЗАКЛЮЧИТЕЛНА ДИСКУСИЯ ВЪРХУ „КРИТИКА НА ЧИСТИЯ РАЗУМ“

1. Къде има априори синтетични положения? Има ли АСП в сетивността, в разсъдъка, в разума?
2. Има ли по-конкретно АСП при разглеждането на Аз, Свят и Бог?
3. Как се отнасят идеите спрямо категориите и как се отнасят идеите спрямо нагледите?
4. Каква е регулативността на идеите?
5. В крайна сметка как е възможна метафизиката като наука?
6. Какво е познанието? Как априорното и трансценденталното се отнасят към опита? Какво означава трансцендиране?
7. Заключително представяне и дискусия. Обща схема на цялата книга и кратък отговор на основния въпрос, зададен от Кант.

САМООЦЕНКА ПРИ ПОДГОТОВКА ЗА ИЗПИТА

Кратки откъси (от по един параграф) в „Критика на чистия разум“, които могат да послужат за самооценка при подготовката за изпита: Кант 1967, 130, 150-151, 220, 239-240, 309, 354, 649, 718.

[Упражнението е проведено върху Кант 1967, 449-459, 460-491, 576-583; като са включени допълнителни идеи от Кант 1967, 456-491, 556-559, 576-583, 638-640, 649]

СЕМИНАР

ЙОХАН ГОТЛИБ ФИХТЕ (1762- 1814)

НЕСЪГЛАСИЯ И РАЗЛИКИ С КАНТ

1. Философията трябва да бъде наука (Панова и др. 1996, 118). Основният въпрос на философията - Как е възможна науката? Каква е разликата спрямо въпроса от „Критика на чистия разум“?
2. Нашето познание е свързано с нещото в себе си (критическата и догматическата срещу скептическата позиция - отношенията между тези школи и „история на философията“).
3. Критика - метафизика - естествен разсъдък (Панова и др. 1996, 120). Отклонението и непоследователността у Кант.

ВЪРХУ ПОНЯТИЕТО ЗА НАУКОУЧЕНИЕ ИЛИ ЗА ТАКА НАРЕЧЕНАТА ФИЛОСОФИЯ [UEBER DEN BEGRIFF DER WISSENSCHAFTSLEHRE ODER DER SOGENANNTEN PHILOSOPHIE] 1794 (II ИЗД. ПРЕЗ 1798)

§1 ХИПОТЕТИЧНО РАЗВИТО ПОНЯТИЕ ЗА НАУКОУЧЕНИЕ

- Философията е наука.
- Всяка наука има систематична форма.
- Систематичната форма е, че всички положения са свързани в едно-единствено основно положение (Панова и др. 1996, 124).
- Не просто формално свързване, а *обединение и единство по достоверност*, тъй като науката е знание (съдържание), а не само форма (Панова и др. 1996, 125-126). Същината на науката се състои в естеството на нейното съдържание и в отношението на това съдържание към съзнанието, а не в систематичността ѝ (форма) (Панова и др. 1996, 124).

„Как са възможни съдържанието и формата на една наука изобщо, т.е. как е възможна самата наука?“ (Панова и др. 1996, 127)

[Науката за една наука изобщо (философия): наукоучение. Защо цялото съчинение изяснява единствено понятието за наукоучение? Какви са последствията и каква е структурата на изложението?]

§2 РАЗВИТИЕ НА ПОНЯТИЕТО ЗА НАУКОУЧЕНИЕ

Конкретно излагане на проблема за формата: обосноваване на систематичната форма на всички възможни науки (Панова и др. 1996, 130).

- а. възможността за основни положения изобщо;
- б. доказателство на основните положения на всички науки;

Конкретно излагане на проблема за съдържанието: проблемът за абсолютната достоверност и съпровождането на всяко знание (Панова и др. 1996, 130). **Има едно основно недоказуемо**

положение и това е основното положение на Наукоучението.

2.1. Абсолютната достоверност;

2.2. Абсолютната недоказуемост;

Определение: „Онова, за което знаем нещо, се нарича съдържание, а онова, което знаем за него, се нарича форма на положението.“ (Панова и др. 1996, 131).

Съдържание (за което знаем нещо) и **Форма** (което знаем за него).

Първото основно положение на *Наукоучението*: съдържанието определя формата му и формата определя съдържанието му - взаимопределяне.

Абсолютна форма (Панова и др. 1996, 132).

Абсолютно съдържание (Панова и др. 1996, 133).

ДОПЪЛНЕНИЕ КЪМ §2

Ако в човешкото знание няма система, имаме два възможни случая:

Безкрайна редица; основание на основанието на основанието; - *няма достоверност* (твърдо установено знание);

Много крайни редици; без връзка по между си, изолирани; - *няма единство* (на знанието)

[Дискусия: критика към изникващите нови вродени истини. Обсъждане на метафората „ein Aggregat von Kammerl“ (Панова и др. 1996, 134). Единството и йерархията като отличителни белези]

Земно кълбо, което се държи със собствената си притегателна сила (Панова и др. 1996, 134).

---

§3 ВЪПРОСИ ПО ИЗЯСНЯВАНЕ НА ПОНЯТИЕТО ЗА НАУКОУЧЕНИЕ

А. Дали наукоучението изчерпва човешкото знание? - Отговор в **§4**

Б. Коя е границата между наукоучението и специалните науки? - Отговор в **§5**

В. Каква е разликата и отношението между наукоучението и логиката? - Отговор в **§6**

Г. Как се отнася наукоучението към своя предмет (системата на човешкото знание изобщо)? - Отговор в **§7**

[Наукоучението - дефиниция за наука, изследване на науката, систематизация на науките, принцип на науките, развитие на науките]

---

§4

Изчерпването на човешкото знание от основното положение е представено в 3 аргумента:

1. нито едно положение не е излишно в системата (Панова и др. 1996, 137), защото всички са истинни;
2. нито едно положение не е изпуснато в системата - кръгово движение, „самото основно положение, от което сме излезли, е същевременно и последният резултат“ (Панова и др. 1996, 138);
3. системата е само една и се самообосновава, ролята на „х“ (Панова и др. 1996, 139) - кръгово доказателство, „ние нямаме основание да излезем извън този кръг“ (Панова и др. 1996, 140);

Метафората за кръга и връзката ѝ трите аргумента за изчерпването на човешкото знание. [Какви са последствията от проблема поставен при Фихте: „какво би знаел [човек] ако неговият 'аз' не би бил 'аз'“?]

---

§5

Границата между наукоучението и науките е *Свободата* – „Наукоучението би дало на основното положение необходимото и свободата изобщо, а специалната наука би дала определението на свободата“ (Панова и др. 1996, 141).

Важно е да се знае, че в *определенията за свобода* има:

- а) правила (подчинение на определено правило) (Панова и др. 1996, 142);
- б) безкрайна възможност – „всички специални науки ще бъдат безкрайни“ (Панова и др. 1996, 142);

---

§6

Наукоучението – форма и съдържание на всички науки. Формата и съдържанието са необходимо и тясно свързани. То е *природно предразположение*;

Логиката – само формата на науките. Отделяне на чистата форма чрез (свобода) (Панова и др. 1996, 143). Тя е *изкуствен продукт*;

Изводи от това разделение:

- логиката е частна наука;
- чистата форма на наукоучението е съдържанието на логиката;
- абстракция (отделяне на форма от съдържание) + рефлексия (формата става съдържание) (Панова и др. 1996, 143);
- наукоучението обуславя и определя логиката (Панова и др. 1996, 144);

---

§7

Коментари върху:

- постоянното усъвършенстване (Панова и др. 1996, 151) и слепото блуждаене (Панова и др. 1996, 147);
- (ф)акт;
- най-висшето действие на интелекта не е нужно да е първото му действие (Панова и др. 1996, 146);
- доказателство за системата пост-фактум (Панова и др. 1996, 148) и доказателство за вероятност (Панова и др. 1996, 150);
- формата на науката изпреварва съдържанието ѝ (Панова и др. 1996, 152);

ОБОБЩЕНИЕ: ТРИТЕ ОСНОВНИ ПОЛОЖЕНИЯ

А. Едно определено абсолютно и безусловно чрез самото себе си както по форма, така и по съдържание.

Б. Едно определено чрез самото себе си по форма.

В. Едно определено чрез самото себе си по съдържание.

Васил Видински – Немска класическа философия

[Какъв е преходът от Кант към Фихте?]

[Упражнението е проведено върху Панова и др. 1996, 118-136]

СЕМИНАР

ОСНОВА НА ОБЩОТО НАУКОУЧЕНИЕ [GRUNDLAGE DER GESAMMTEN WISSENSCHAFTSLEHRE] 1794-1795 (II ИЗД. ПРЕЗ 1802)

§1 ПЪРВО, АБСОЛЮТНО БЕЗУСЛОВНО ОСНОВНО ПОЛОЖЕНИЕ

Абсолютно първото и безусловно основно положение на всяко човешко познание **не може да бъде доказано или определено по дефиниция** (154). Само може да бъде намерено. „Това е кръг; но то е неизбежен кръг“ (Панова и др. 1996, 155). [Разликата между намиране и доказване]

1. Тръгваме от безусловното логическо положение „А е А“. Забележка на Фихте: „А = А“ е различно от „А съществува“ или „Има А“ [Защо се тръгва от положението $A = A$, може ли да се тръгне от друго положение? Дискусия върху най-късия път (Панова и др. 1996, 156)].
2. Разгърнатото $A=A$ звучи: „Ако А е, тогава е А“. Това представя само формата, защото $A=A$ е вярно, независимо дали има А. Необходимостта не е в самото А, променливите се съкращават и остава само необходимата връзка.
3. Необходимата връзка, наречена „х“ (тъждеството), се приема в „аза“ безусловно. [Тъждеството ($\equiv$) се приема в аза (аз)]
4. „х“ е факт (Панова и др. 1996, 157) и действие (Панова и др. 1996, 158) и е равен на положението „аз съм аз“. Обсъждане на Аз като: Факт („факт на емпиричното съзнание“) и Действие („действие на човешкия дух“). „Дело“ и „действие“ „са едно и също нещо“ (Панова и др. 1996, 158): „Аз съм“ е (ф)акт.
5. "аз съм аз" и тъждеството.

Забележка: Фихте не разграничава знака „=“ от знака „ $\equiv$ “.

Корекции на Фихте

Кант (критическа ф.) – корекция на Фихте: Аз съм Аз;

Декарт (критическа ф.) – корекция на Фихте: sum, ergo sum;

Спиноза (догматическа ф.) – корекция на Фихте: да не се прекрочва Аз;

[Дедукцията на категориите при Фихте и дедукцията на категориите при Кант - прилики и разлики. Азът като абсолютен субект (Панова и др. 1996, 160)]

§2 ВТОРО, УСЛОВНО ПО СВОЕТО СЪДЪРЖАНИЕ ОСНОВНО ПОЛОЖЕНИЕ

1. За второто основно положение тръгваме от положението „-А не е = А“.
2. По своята форма противопоставянето (-А не е = А) е безусловно: „Противопоставеността изобщо се приема безусловно от аза“ (Панова и др. 1996, 163).
3. От друга страна „възможността на противопоставянето сама по себе си предполага тъждеството на съзнанието“ (Панова и др. 1996, 163) и „преходът от приемането към противопоставянето е възможен само чрез тъждеството на аза“ (Панова и др. 1996, 163).

4. *Резултат*: формално безусловно противопоставяне и съдържателно (материално) условно противопоставяне.

Забележка: Фихте не предоставя словесна формула в §2 на второто основно положение; чак в §3 (при анализа на това положение) се появява и формулата "Аз приема не-аз".

[Упражнението е проведено върху Панова и др. 1996, 155-165]

СЕМИНАР

---

§3 ТРЕТО, УСЛОВНО ПО СВОЯТА ФОРМА ОСНОВНО ПОЛОЖЕНИЕ

I. ИЗВЕЖДАНЕ НА ТРЕТОТО ОСНОВНО ПОЛОЖЕНИЕ

Забележка: Фихте започва третата глава с анализ на предишната.

Анализ на второто основно положение:

(1) „-Аз“ се приема; не се приема „Аз“ (защото -Аз сменя Аз)

„-Аз“ се приема в „Аз“ (всяко противопоставяне предполага твърдение на Аз)

Извод: Аз не се приема в Аз (приема се -Аз)

(2) „-Аз“ се приема само доколкото Аз се приема в Аз

Извод: Аз се приема в Аз (доколкото се приема -Аз)

(1) и (2) са противоположни, следователно второто основно положение е противоположно на себе си.

Извод: второто основно положение сменя себе си и не сменя себе си.

Извод: същото се отнася и до първото основно положение: „То сменя самото себе си, а също не сменя себе си.“ (Панова и др. 1996, 166)

Общ извод: трябва да се запази твърдението на съзнанието (§1) и да се намери „х“, за който всички изводи да бъдат правилни и непротиворечиви, но да не снемат противопоставянето (§2) и всичко това трябва да се случи в (§3). [Дискусия върху отношението противоречие - снемане]

„Действие на човешкия дух =У, чийто продукт е =Х“ (Панова и др. 1996, 166).

Да се ограничи нещо означава да се смене неговата реалност не изцяло, а отчасти - така се въвежда понятието за делимост. [Начално обсъждане на темата за ограничаването и пределите]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Абсолютният Аз, ограниченият аз, ограниченият не-аз: [Работни означения: Аз; аз; не-аз]:

а. не-аз към Аз = нищо;

б. не-аз към аз = отрицателна величина;

в. аз към Аз = противоположен;

В „Аза“ противопоставям на делимия „аз“ един делим „не-аз“ (Панова и др. 1996, 167-168).

[Коментар върху свързване на положенията в системата: отношението на (§2) към (§1) в (§3)]. Какво е отношение на принципа на достатъчното основание при Лайбниц с основанието при Фихте и неговото извеждане от „формата на обединяването на противоположностите чрез понятието делимост“ (Панова и др. 1996, 168)?]

II. РАЗДЕЛЯНЕ НА ПОЛОЖЕНИЯТА НА ТЕТИЧНИ - АНТИТЕТИЧНИ - СИНТЕТИЧНИ

Има ли аналитични твърдения (169)? Как са възможни синтетичните съждения априори (Панова и др. 1996, 170)? Каква е разликата с Кант? [Какво означава „Не е възможно противопоставяне без синтез [...] не е възможен синтез без противопоставяне“ (Панова и др. 1996, 171)]

Тетични положения – еднакво със самото себе си (безкрайни).

Антитетични положения – еднаквите като противоположни (в синтеза има противопоставяне).

Синтетични положения – противоположните като еднакви (в противопоставянето има синтез).

[„Човекът е свободен“. Защо това положение е тетично?]

А. Тетичните (0): Едновременно основа и задача (срв. с иманентното развитие на Аза и метафората за кръга). Изчезване на аналитичните положения – последствия.

Б. Антитетични (-) и Синтетични (+): Разликата между антитетични и синтетични и ролята на рефлексията. Свързване на антитетични и синтетични – последствия.

ОБОБЩЕНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ПОЛОЖЕНИЯ

Безусловно в §1: форма (тъждество) и съдържание (аз): **аз съм [аз]** – категория *реалност*

Безусловно в §2: форма (отрицание): **аз приема не-аз** – категория *отрицание*

Безусловно в §3: съдържание (делимост): **в аза противопоставям на делимия "аз" един делим "не-аз"** – категория *ограничение*

ДОПЪЛНИТЕЛНИ ВЪПРОСИ

1. Какво е отношението между иманентно и трансцендентно според концепцията на Фихте? (Панова и др. 1996, 174)
2. А как би могло метафизиката да стане наука, следвайки проблемите поставени при Кант?
3. Какво е отношението природа-култура според концепцията на Фихте?
4. Какво е предназначението на човека?
5. Защо съзнанието е възможно само чрез рефлексия, а рефлексията е възможна само чрез ограничаване (деление)?
6. Как се появява диалектиката при Фихте и каква е връзката с Кантовите категории?
7. Каква е връзката между тетичните положения при Фихте и конститутивността/регулативността при Кант.

[Упражнението е проведено върху Панова и др. 1996, 165-176]

СЕМИНАР

ФРИДРИХ ШЕЛИНГ (1775-1854)

ВЛИЯНИЕТО НА ШЕЛИНГ

1) *Анти-картезианство*. Азът съдържа едновременно интелектуалното (съзнателно продуктивно) и природното (безсъзнателно продуктивно). Понятието за „безсъзнателно“ и влиянието върху Фройд. Несъзнателното рефлектиране в естетически произведения (Панова и др. 1996, 190).

2) *Анти-кантианство*. Натурфилософия (срв. с Хегел: „химизъм – механизъм – организъм“ и срв. с трите типа съждения при Фихте). Каква е разликата между теория на природата и частната наука? Естетичност, цялост и целесъобразност на (теорията на) природата.

3) *Анти-хегелианство*. Влияние върху Ницше, Киркегор и т.н.

СХЕМАТИЧНО СРАВНЕНИЕ МЕЖДУ КАНТ, ФИХТЕ И ШЕЛИНГ

Кант: Как е възможна метафизиката като наука?

Фихте: Как е възможна науката?

Шелинг: Как е възможно знанието?

СИСТЕМА НА ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНИЯ ИДЕАЛИЗЪМ [SYSTEM DES TRANSCENDENTALEN IDEALISMUS] 1800

ПРЕДГОВОР

Коментар върху „движеща се напред история на самосъзнанието“ (Панова и др. 1996, 179).

Паралелизмът на природата и интелектуалното - **НФ** (натурфилософия) и **ТФ** (трансцендентална философия) – двете противоположни науки, които (никога не) се сливат (Панова и др. 1996, 180). Развитие на Шелинг и различните периоди на творчеството му.

§1. ПОНЯТИЕ ЗА ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНА ФИЛОСОФИЯ

Интелект: „всичко субективно [в нашето знание]“ – представящо – *съзнателно*.

Природа: „всичко чисто обективно в нашето знание“ – представимо – *безсъзнателно*.

Знание: съвпадане на интелект и природа. „1. Всяко знание почива върху съответствието на нещо обективно и нещо субективно“; „3. В самото знание - когато зная - обективното и субективното са обединени така, че не може да се каже кое от двете има приоритет“ (Панова и др. 1996, 182).

Природа и интелект – различни и съвпадащи. [Каква е основата на стремежа да се влага теория в природните явления?]

Натурфилософия (НФ) – от природата към интелектуалното. [Коментар върху „завършената теория на природата“, мъртвите безсъзнателни природни продукти – „несполучливи опити на природата на рефлектира самата себе си“, мъртвата природа като незрял интелект. Рефлексията на човека като момент когато природата се връща напълно в самата себе си (Панова и др. 1996, 183)]

Трансцендентална философия (ТФ) – от интелектуалното към природното.

Резултатът е един и същ независимо от посоката: С-О или О-С.

---

§2. ИЗВОДИ

Двата основни предразсъдка:

1. Аз съм
2. Съществуват неща вън от мен

[Каква е функцията на предразсъдъците?]

Двойствеността на действие и мислене – „постоянно превръщане на субективното в обект за самото себе си“ (Панова и др. 1996, 186). Доведено до епистемологична крайност това означава: *понятието като акт.*

---

§3. ПРЕДВАРИТЕЛНО ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ НА ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНАТА ФИЛОСОФИЯ

Как е възможно знанието изобщо като се предпостави за първо субективното? Как е възможна ТФ? Как е възможно знанието изобщо?

Всички предразсъдъци трябва да се сведат към едно единствено положение - основният принцип на трансценденталната философия.

Основни твърдения:

А. Съществуват независимо от нас неща и представите ни съответстват напълно на тези предмети (*теоретична философия*). Господство на материалното. *Ние трябва да се съобразяваме.* Истина на познанието (Панова и др. 1996, 187);

В. Мисълта може да се обективира в реалността свободно (*практическа философия*). Господство на идеалното. *Светът трябва да се съобразява.* Реалност на волята (Панова и др. 1996, 187);

Проблем и най-висшата задача на ТФ: „Как може да се мисли едновременно, че представите се съобразяват с предметите, а предметите с представите?“

С. Решението на А. и В. е в *предустановената хармония на реално и идеално (телеологическа философия)*. Общо продуктивно действие – безсъзнателно продуктивно и съзнателно продуктивно (Панова и др. 1996, 188).

Д. Принципът трябва да е в Аза (*естетическата дейност*). В самото съзнание трябва да се посочи безсъзнателната и съзнателната дейност (Панова и др. 1996, 189). Естетическата

дейност: съвпадение на безсъзнателната и съзнателната продуктивност. Така *общият органон на философията е философията на изкуството*.

[Защо обединителната точка на теоретичната и практическата философия е телеологията, която е философия на природните цели? Каква е връзката с Кант?] Каква е важната роля на идеята за целесъобразност. Отношенията между целесъобразност – общност на Природата и Аза в продуктивността – предустановена хармония – самосъзнание]

---

§4. ОРГАН НА ТРАНСЦЕНДЕНТАЛНАТА ФИЛОСОФИЯ

- Непосредственият обект е *субективното* (самият акт на конструирането, който е абсолютно вътрешен).
- Ролята на вътрешния усет. [Терминологичната връзка с Кант. Влияние]
- Още за несъзнателното рефлектиране – *чрез произведения (изкуство) или в интелектуалния наглед (философия)* – пътят към философия на изкуството (Панова и др. 1996, 190).

Естествознание: от реализъм (материално) към идеализъм (формално); *Одухотворява природните закони*.

Трансцендентална философия: от идеализъм (формално) към реализъм (материално); *Материализира законите на интелекта*.

I. ПЪРВИ ГЛАВЕН ДЯЛ

ПЪРВИ ДЯЛ

Знанието:

- съответствие между обективно и субективно;
- опосредено съвпадение на противоположности;

„Следователно в нашето знание трябва да има нещо всеобщо опосредствувашо, което е единствена основа на знанието“ – Само един е опосредстващият принцип (Панова и др. 1996, 192).

„Съвсем не става дума за един абсолютен принцип на битието [...], а става дума за един абсолютен принцип на знанието [Wissens].“ (Панова и др. 1996, 192) (I,3,354)

Важно уточнение: принципът на знанието е *вътре в самото знание*. Това е вътрешната граница, която не можем да прекрачим, „отвъд която не можем да излезем“. Отвъд него няма знание – това е отрицателен принцип.

Това първо знание и принцип е **самосъзнанието**.

В такъв смисъл самосъзнанието за ТФ „не е един вид битие, а е един вид знание“ (ist uns nicht eine Art des Seyns, sondern eine Art des Wissens – I-3, 356).

Ако тръгнем от битието, то получаваме безкраен регрес; за да го избегнем трябва да приемем едновременност на причината и действието, което ни отвежда до естествознанието, а то в своята завършеност се връща към ТФ: *това е преход от битие към природа и после към самосъзнание* (Панова и др. 1996, 193).

ВЛИЯНИЕТО НА ФИХТЕ ВЪРХУ ШЕЛИНГ

Първото положение трябва да свърже съдържание и форма като взаимно обуславящи се. Това ще бъде и принципът на философията. Формалното (логиката) не предхожда материалното (съдържателното твърдение), защото е абстрахиране. „Анализът $A = A$ предполага синтеза A “ (I-3, 360).

[Упражнението е проведено върху Панова и др. 1996, 178-197]

СЕМИНАР

ВТОРИ ДЯЛ

При всички положения стигаме до (започваме от) някакво безусловно знание. Но безусловно е само онова, „знанието за което се обуславя единствено от субективното, но не и от нещо обективно“ (Панова и др. 1996, 197).

$A=A$ не посочва съществуване, затова е субективно и безусловно. За да съвпада с нещо обективно (каквато е дефиницията на знанието), то положението $A=A$ трябва да бъде опосредствано, т.е. синтетично. **Как може синтетичното да е тъждествено?**

ПОЛОЖЕНИЕ ЗА ТЪЖДЕСТВО = СИНТЕТИЧНО ПОЛОЖЕНИЕ.

Да се намери пресечна точка между тъждеството и синтетизма, между предмета и представата, между субекта и обекта. Това е абсолютното истинно.

Мястото където предметът и представата за него са единни първоначално, безусловно и без всякакво опосредстване.

Това е да се намери точката където субект и обект са едно и също нещо без всякакво опосредстване. Това място е **самосъзнанието**.

ПОЯСНЕНИЯ

Самосъзнанието:

1. *Акт*. Азът е само акт изобщо, актът на самосъзнанието, „нищо друго освен този акт“.
2. *Висше положение*. Аз съм е по-висше от Аз мисля. Аз мисля оставено само на себе си е Аз съм.
3. *Свободно продуциране*. Самосъзнанието/Азът като чист акт има две основни характеристики:
  - свобода;
  - продуциране;

Появата на интелектуалния наглед [Разлики с Кант]. За ТФ интелектуалният наглед е както за геометрията – пространството [Срв. с постулирането на линията и нейното недоказване]. ТФ трябва „постоянно да се съпровожда от интелектуалния наглед“ (Панова и др. 1996, 203). Важно е да се каже, че не се изхожда от съществуване, а от *действие*. *Азът съществува само като се конструира*. [Има ли тъждество на битието и продуцирането (Панова и др. 1996, 204)?]

„ $A=A$ “ е тъждествено и синтетично едновременно (Панова и др. 1996, 205).

ОБЩИ ЗАБЕЛЕЖКИ

Противопоставяне на абсолютния Аз и емпиричния аз (индивидуален). Чистото самосъзнание е акт извън времето, то тепърва конструира всяко време (206).

Азът не е нещо в себе си, нито е явление. Не е нещо или нищо, а е дейност.

Не може да кажем, че Азът е, защото той е самото битие:

- вечно ставане;
- безкрайно продуциране;

Едновременно теоретичен (теорема) и практически (заповед) = *постулат* (Панова и др. 1996, 207-208).

Битието е снетата свобода.

II. ВТОРИ ГЛАВЕН ДЯЛ

„Аз=Аз“ е същото като „Аз съм“ (Панова и др. 1996, 208).

Азът между безкрайната дейност и крайния обект – противоречие (Панова и др. 1996, 210-211). В самата идея за пораждаване (безкрайност) се мисли противопоставянето (крайност) (Панова и др. 1996, 211).

„Азът е един всецяло затворен в себе си свят, монада, която не може да излезе вън о себе си, но в която и не може да влезе нищо отвън“ (Панова и др. 1996, 211). [Каква е връзката с Лайбниц?]

В противоречието между крайно и безкрайно Азът сменя себе си (Панова и др. 1996, 212):

- Азът е неограничен само като бива ограничаван (Панова и др. 1996, 212).
- Азът е ограничен само чрез това, че е неограничен (213).

Идеалреализмът – идеалната ограниченост и реалната безкрайност (Панова и др. 1996, 214-215).

[Упражнението е проведено върху Панова и др. 1996, 197-215]

СЕМИНАР

ИЗЛОЖЕНИЕ НА МОЯТА ФИЛОСОФСКА СИСТЕМА [DARSTELLUNG MEINES SYSTEMS DER PHILOSOPHIE] 1801

Развитието на Шелинг и различните етапи.

Философия на тъждеството – общо представяне.

I. ПРЕДВАРИТЕЛНО ИЗЛОЖЕНИЕ

НФ (натурфилософията) и **ТФ** (трансценденталната философия) – всяка от двете е едностранчиво разглеждане.

Ф – точката на безразличието (БЗР). (Шелинг 1989, 38)

Фихте = *Азът е всичко* – субективен идеализъм; рефлексия.

Шелинг = *Всичко е Аз* – обективен идеализъм; продуциране (Шелинг 1989, 39).

Рефлексия срещу Тъждество: „системата на рефлексията, на която е противоположна системата на тъждеството“ (Шелинг 1989, 44).

II. ИЗЛОЖЕНИЕ ПО ПАРАГРАФИ

§1: Абсолютният разум (АР) = пълното безразличие на субективното и обективното (БЗР С-О). За да мислим разума трябва да се „абстрахиране от мислещото“: така получаваме нещото „само по себе си“ (An sich). Премахва се границата и разсъдъка. [Сравни с Кант]

§2: Вън от разума няма нищо и всичко е в него. Философията може да бъде единствено от *гледницата на абсолютното*; проблемът е, че сме свикнали да гледаме на нещата не така както са в разума, а така, както се явяват (Шелинг 1989, 46). [Сравни с Кант]

§3: Разумът е едно. Изключване на всяко Друго.

§4: Най-висшият закон е този за тъждеството. Всички останали закони се отнасят до рефлексията и явлението (Шелинг 1989, 47).

§8: Отношението между същност и съществуване при абсолютното тъждество (АТ). *Разум и тъждество*: съществуване и същност са едно и също при тях. [Връзката с онтологическото доказателство]

§9: АР = АТ.

§10: АТ е безусловно безкрайно.

§12: Всичко, което съществува е самото абсолютно тъждество (Шелинг 1989, 49).

§14: „Пояснение. Основната заблуда на цялата философия е предпоставката, че абсолютното тъждество действително е излязло вън от себе си, и стремехът по какъвто и да било начин да се направи понятно това излизане вън от себе си.“ (Шелинг 1989, 50)

§16: Между субект и обект няма противоположност и те не могат да се мислят като различни.

Тъждество на тъждеството – „Следователно абсолютното тъждество съществува само като тъждество на тъждеството, а това е неотделимата от самото битие форма на битието на

тъждеството.“ (Шелинг 1989, 52)

§17: Познанието е форма на битието.

§20-21: Самопознанието на АТ е безкрайно и се поставя безкрайно като субект и обект (Шелинг 1989, 54).

§23: „Между субекта и обекта (изобщо) не е възможна друга разлика освен количествена.“
Дискусия за количествената разлика между субективното и обективното. Има само преобладаване на субективността/обективността (количествено). Въвеждането на абсолютното безразличие и степенуването на субективния фактор (Шелинг 1989, 55-56). [Какви са последствията от заместването на субект със субективно и обект с обективно? Дискусия върху нулевата степен на А в $A=B; A=A; =1$]

§25: Но по отношение на абсолютното твърдение не е мислима никаква количествена разлика, тя е възможна само въвн от него (Шелинг 1989, 56).

§26-§29: Отношението „Целокупност – Единично битие“. Примерът с триъгълника в бележката под линия (Шелинг 1989, 59).

§30: „Но как е възможно нещо да се обособи или да бъде обособено в мисълта от тази абсолютна целокупност, това е въпрос, на който тук още не можем да отговорим, тъй като по-скоро доказваме, че едно такова обособяване само по себе си не е възможно и от гледна точка на разума е погрешно, нещо повече (както навярно ще стане ясно по-нататък), то е изворът на всички заблуди.“ (Шелинг 1989, 60)

§46: Обсъждане на примера с правата + точката на безразличието (всяка точка може да бъде точката на безразличието). Конструираната линия и отношението ляво-дясно: тълкуването на битието и познанието. Преходът от $A=B$ към $A=A$ [Основни проблеми, решения и перспективи. Анализ на отношението. Разликата между гледните точки на ТФ и НФ спрямо правата Ф]

Общата система на Шелинг – отношението между количество, степенуване и реалност.

III. СИСТЕМАТИЧНО ИЗЛОЖЕНИЕ

(1) **Първата редица:** $AP = AT = BZP (C-O) =$ Всичкото = Битие-Познание = Едно и също = Универсум = Целокупност.

(2) **Втора редица:** Рефлексия = Различие = C/O = Конкретното = Битие/Познание = Променливо = Явление = Единично.

(3) Линията като система: обяснение на линията и на промяната от „субект“ и „обект“ към субективност и обективност.

(4) Линията и следните понятия: OT – относително твърдение, OD – относителна двойственост, $OЦ$ – относителна целокупност. Това е движение от OT през OD към $OЦ$.

(5) Материята: защо именно материята е първата относителна целокупност? Отношението вътрешно „нещо вътрешно, което е същевременно нещо външно“ (§51 - *Обща забележка*).

(6) Силата (сама по себе си). Появата на *силата* и конкретно силата на тежестта (налична е в материята). В този смисъл „А на квадрат“ е равно на „силата на тежестта“, идеалният принцип = светлина (навлизането на материята в себе си се обръща в светлина - от материя в светлина).

(7) Силата (като динамичен процес) има три етапа: *Магнетизъм* (относително твърдение) - *Електричество* (относителна двойственост) - *Химизъм* (относителна целокупност): „в електричеството се съдържа магнетизъм, а в химичния процес се съдържат магнетизъм и електричество“ (§114).

(8) Цялостният продукт е организъмът.

Васил Видински – Немска класическа философия

[Упражнението е проведено върху §1-§46, (Шелинг 1989, 44-70) + допълнения до края на книгата]

СЕМИНАР

ГЕОРГ ХЕГЕЛ (1770-1831)

Философски контекст и социално-политическа рамка.

Отношението на Хегел към Кант, Фихте и Шелинг.

Влиянието на Хегел.

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ НА ДУХА [PHÄNOMENOLOGIE DES GEISTES] 1807

ПРЕДГОВОР. ПЪРВОНАЧАЛНО ПРЕДСТАВЯНЕ

Предговорът в [оригинал](#). Или [тук](#).

Предговорът на [английски](#).

Аналитичен [коментар](#) на английски.

Предговорът се състои от 72 параграфа и 19 подзаглавия. Подзаглавията ориентират в основните теми, понятия и проблеми, които ще решава Хегел.

Предговорът е един от най-важните откъси от Хегел изобщо. Това не е просто предговор към книгата, а изложение и представяне на цялостния светоглед на Хегел.

Първоначално представяне на предговора.

[Упражнението е проведено върху Хегел 1969, 9-65]

СЕМИНАР

ПРЕДГОВОР. ТАБЛИЧНО ПРЕДСТАВЯНЕ

§5 „Истинската форма, в която съществува истината, може да бъде единствено научната й система“ (Хегел 1969, 12).

§6 „Истината има елемента на своето съществуване единствено в понятието“ (Хегел 1969, 12).

§17 „Истинното да се схване и изрази не само като субстанция, но и като субект“ (Хегел 1969, 20).

§18 „Живата субстанция е битието, което наистина е субект“ (Хегел 1969, 20).

§22 „Разумът е целесъобразна дейност“ (Хегел 1969, 23).

Историята на философията: Критиката към Романтизма и критиката към Шелинг. Историята като развитие и последователно осъществяване на духа.

Методът: Философският метод е различен от математическия (величини) и историческия (факти).

Отношението субстанция-субект: Реалността е разумна, тя има фундаментален характер на система на разума. Всяко съществуващо може и трябва да бъде разбрано. Няма неща сами по себе си. Има мисловна активност, т.е. има конкретизация.

Отношението съдържание-съзнание: Съдържанието определя съзнанието, което го отрича.

Двойната действителност: Индивидуалност, която е универсален дух и универсален дух, който съществува (който е осъществен): самопознание.

Таблица на
„Предговора“ от *Феноменология на духа*

Таблицата не представя синонимни редове, а само *типологичните връзки* и логическото разгръщане на действителността според Хегел. Типологичните връзки трябва да се разбират през *осъществяването* и *развитието*; в такъв смисъл това не е просто формално съответствие, а са съдържателни моменти (форми) на цялото.

Абсолютното
Цялото
Дух

Субстанцията (срв. със Спиноза)	е	Субект (срв. с Фихте)
Понятието	е	Разгръщане
В себе си	е	За себе си
Съдържанието	е	Форма
Положителното (определено)	е	Отрицателно (отрицание на определеността)

Началото

е

Цел

„е“-то не е тъждество, а е различие, същност и развитие едновременно:

Осъществяване

Действителност

Конкретизация

Логика

[Упражнението е проведено върху Хегел 1969, 9-65]

СЕМИНАР

САМОСЪЗНАНИЕ - IV. ИСТИНАТА НА УВЕРЕНОСТТА В САМИЯ СЕБЕ СИ.
А. САМОСТОЯТЕЛНОСТ И НЕСАМОСТОЯТЕЛНОСТ НА САМОСЪЗНАНИЕТО;
ГОСПОДСТВО И РОБСТВО

1. УДВОЕНИЕ/РАЗДВОЕНИЕ НА САМОСЪЗНАНИЕТО. ПРИЗНАНИЕТО

„Самосъзнанието е в себе си и за себе си, когато е в себе си и за себе си за нещо друго, и благодарение на това, че е в себе си и за себе си за нещо друго; т.е. то има битие само като нещо признато.“ (Хегел 1969, 167) [Какво е мястото на социалното и какво е мястото на индивидуалното във „Феноменология на духа“?]

Отношението: „самосъзнание – нещо друго“. Отношението е многостранно и многозначно: едновременно оразличаване и неоразличаване. [Какво би трябвало да означава това?] Отношението към себе си – същността на самосъзнанието е да бъде безкрайно = „да бъде непосредствено противоположно на определеността, в която е поставено“ [Анализ и обсъждане на всички понятия в това определение]

Отношението и ролята на **признанието**.

2. СРЕЩАТА НА САМОСЪЗНАНИЯТА

При срещата (удвояването, излизането вън от себе си) на едно самосъзнание (СС) с друго СС има два момента:

- а. СС губи самото себе си; Намира себе си като друго;
- б. СС сменя другото; Вижда самото себе си в другото;

3. ВЗАИМНОТО ПРИЗНАВАНЕ

Всичко това може да се обобщи така: движението е „двойното движение на двете самосъзнания“: „Всяко от тях вижда как другото върши същото, което върши то; всяко от тях само върши онова, което изисква от другото и затова върши онова, което върши, също само доколкото другото върши същото; едностранчивата дейност би била безполезна, тъй като онова, което трябва да се извърши, може да се осъществи само от двете.“ (Хегел 1969, 169) [Връзката с Кант и категорическия императив. Сравнение с Фихте и „взаимното признаване“]

Двете СС се признават като взаимно признаващи се.

4. БОРБАТА НА ЖИВОТ И СМЪРТ

Средният термин: „Всяко е среден термин за другото“ – обсъждане на понятията „среден термин“ и „краен термин“.

Нееднаквостта на двете самосъзнания: сравнение спрямо удвояването на самосъзнанието в

неговото единство. Самосъхранението като фактор. Признаването е двойна дейност:

- а. доколкото е дейност на другия, всеки се стреми към смъртта на другия (Хегел 1969, 171).
- б. дейност чрез самия себе си.

Това е борба на живот и смърт.

5. МИТЪТ ЗА ГОСПОДАРЯ И РОБА

Смъртта на всеки един би снела истината; вж. определението за СС и срв. с мъртвото единство и безразличието. Така се явява **самостоятелното СС и несамостоятелното СС**. „Първото от тях е господарят, а второто – робът.“ (Хегел 1969, 173)

Господарят (Г). За себе си. *Съществена дейност* (Хегел 1969, 173, 175).

Робът (Р). За друг. *Несъществена дейност* (Хегел 1969, 173, 175).

А. Господарят се отнася до роба чрез посредството на самостоятелното битие : ГВР

Б. Господарят се отнася до вещта (В) чрез посредството на роба : ГРВ

[Какво означават понятията „обект на желанието“ и „инструмент на желанието“]

6. ВАЖНАТА РОЛЯ НА ВЕЩТА

„Разделяне“ на вещта:

обработване (от Р) – труд; *Самостоятелност на вещта*.

оползотворяване (от Г) – удоволствие; *Несамостоятелност на вещта*.

Едностранично и нееднакво признаване между Г и Р (Хегел 1969, 175).

7. РОБСКОТО САМОСЪЗНАНИЕ

Ролята на робското СС по отношение на себе си.

страхът – за цялата си същност (Хегел 1969, 176); В себе си.

трудът – идва към/до себе си (Хегел 1969, 177); За себе си.

[Важна е връзката между страха и мъдростта – „страхът пред господаря е началото на мъдростта“ (Хегел 1969, 177). Разликата между Г и Р: Г – *битието за себе си спрямо друго*; Р – *в себе си и за себе си* (Хегел 1969, 178). Духът не може да се появи преди едно самосъзнание да признае друго самосъзнание.]

[Упражнението е проведено върху Хегел 1969, 167-179]

СЕМИНАР

НАУКАТА ЛОГИКА
[WISSENSCHAFT DER LOGIK]
1812-1816 (II ИЗД. ПРЕЗ 1831)

ПРЕДГОВОР КЪМ ПЪРВОТО ИЗДАНИЕ

1. ИСТОРИЧЕСКАТА ПРОМЯНА

А. Метафизиката е отхвърлена

Текстът: Кант и проблемът за теоретичния разум – „разсъдъкът не трябва да излиза отвъд пределите на опита“. Отказ от спекулативното мислене.

Контекстът: Ежедневието, историческия контекст и духът на практицизма.

Текст и контекст съвпадат в своите цели и резултати.

Народът или общността, която е изгубила своята метафизика (надфизическото общо кратно) (Хегел 1966, 11).

Б. Логика остава непроменена

Историческата промяна не засяга толкова логиката, колкото метафизиката, защото логиката е по-безплътна и хилава, въпреки че от нея има формална полза (Хегел 1966, 11, 13).

ЕКСКУРС: ПРИПОМНЯНЕ НА КАНТ

Резултат от трансценденталната дедукция: „не е възможно никакво априорно познание освен единствено за предмети на възможен опит“ (Кант 1967, 216). Възможният опит: „Следователно категориите нямат друга употреба за познанието на нещата, освен само доколкото тези последните се вземат като предмети на възможен опит“ (Кант 1967, 193). „Значи възможността на опита е това, което придава на всичките ни априорни познания обективна реалност“ (Кант 1967, 238).

2. НОВАТА ЛОГИКА

Кант: отношението сетивност – разсъдък; мястото на разума.

Хегел: отношението разсъдък - разум (отрицателен и положителен); мястото на сетивността (Хегел 1966, 15).

Новата логика е чиста спекулативна философия или същинска метафизика (Хегел 1966, 14).

3. КАКЪВ Е МЕТОДЪТ НА МИСЛЕНЕТО?

- Методът на математиката?
- Методът на вътрешното съзерцание?
- Методът на външната рефлексия?

Нито едно от трите. „Напротив, такъв метод може да бъде само *природата на съдържанието...*“

Разсъдък – неподвижни определения.

Разум (отрицателен) – разлага определенията в нищо (диалектичен).

Разум (положителен) – поражда общото и схваща в него особеното (спекулативен).

[Анализ на целия параграф - иманетното развитие на понятието като духовно движение]

Отношението *Разсъдък – Разум – Дух*: разсъдъкът определя, а разумът е отрицателен (диалектичен) и положителен. „В своята истина разумът е дух...“ (Хегел 1966, 15).

ПРЕДГОВОР КЪМ ВТОРОТО ИЗДАНИЕ

Метафизиката и логиката са търсили досега „предимно само външен материал“ (Хегел 1966, 17). Аналитично разделяне на основните теми в предговора:

1. МИСЛЕНЕ-ЕЗИК

- Мисловните форми са изявени и въплътени в Езика.

- „Философията не се нуждае изобщо от особена терминология“ (Хегел 1966, 19).

- Една дума може да има противоположни значения (резултат за спекулацията, безсмислен за разсъдъка) – какво означава това? Наличен спекулативен дух в езика (Хегел 1966, 19).

[Дискусия върху примери за подобни думи - уча, снемат, aufheben...]

А. Ние като особени (в плен на чувствата, влеченията, страстите) срещу ние като всеобщи (свобода). За да избягаме от особеното, трябва ни чистата абстракция. Природата и същността на нещата е тяхното понятие – но това е нашето ограничение (Хегел 1966, 23). **Ние – мисли – предмети** (критическо отделяне) и другият вариант: **Ние-мисли-предмети** (спекулативно свързване) (Хегел 1966, 24).

Б. P_{rius} - осъзнаване на логическата природа на нещата – чистото понятие.

Въвеждането на „съдържанието в кръга на логическото разглеждане“. Така предмет на логиката стават не нещата, а тяхната същина, понятието на нещата (Хегел 1966, 28).

2. ЛОГИКА-ЕСТЕСТВЕНО МИСЛЕНЕ

- Логическото е природата на човека (логическо = мислене). Свръхестественото, което прониква в естественото (Хегел 1966, 18).

- Отношението на научното мислене (познато) към естественото мислене (известно) (Хегел 1966, 20).

- Разликата между философия (бог, природа, дух) и логика (пълна абстрактност) (Хегел 1966, 21).

- Безсъзнателна и естествена употребата на категориите (Хегел 1966, 22): съкращения; предметни отношения.

- Очистването от инстинктивните категории - по-висшата задача на логиката (Хегел 1966, 26).

- Проблемът за тъждеството (Хегел 1966, 27)

[Върху аналитичността и тъждеството – разлики между Кант, Фихте и Шелинг. Мястото на Хегел.]

3. ДОПЪЛНЕНИЕ

Битие, нищо и ставане – първите положения на логиката (Хегел 1966, 31).

Обективността на привидността и необходимостта на противоречието (Хегел 1966, 52) [Objektivität des Scheins und Notwendigkeit des Widerspruchs].

Метафорите на Хегел: тишината на мисълта (Хегел 1966, 21), безпокойството и разпокъсаността на модерното съзнание (Хегел 1966, 30), бърливост на въображението (Хегел 1966, 33).

[Упражнението е проведено върху Хегел 1966, 11-33]

СЕМИНАР

УВОД. ОБЩО ПОНЯТИЕ ЗА ЛОГИКАТА

1. КАКВО Е ЛОГИКА

Логиката е единствената наука, при която има съвпадение на предмет и научен метод (Хегел 1966, 34).

До този момент логиката е била само формата на познанието; като се е абстрахирала от всяко съдържание. И това трябва да се промени (Хегел 1966, 35)

2. КРИТИКАТА НА ХЕГЕЛ КЪМ СТАРАТА ЛОГИКА

Самата критика се състои от три части (Хегел 1966, 36-37):

- съдържание срещу форма: разделяне (С-О)
- мислене срещу предмет: йерархия (С<О)
- мислене и предмет: не излизат извън себе си (С|О)

3. СЕГАШНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ФИЛОСОФИЯТА

Историческо противопоставяне на *рефлектиращия разсъдък* (абстрахиращ, отделящ) и *мислещия разум* (мислене = истина).

Разсъдъкът е спрял при противоречията на разума, вместо да се издигне над своята граничност и ограниченост (Хегел 1966, 38).

- Критика срещу Кант заради нещото само по себе си и оставането в рамките на субекта.
- Критика срещу Трансценденталния идеализъм заради невъзможността за напускане на субективната позиция (Хегел 1966, 40)

4. НОВАТА ЛОГИКА

Чистата наука освобождава от „противоположността на съзнанието“ (Хегел 1966, 43).

- Предмет = Мислене.
- Биващо в себе си и за себе си = Понятие.

По такъв начин логиката е системата на чистия разум (срв. с Кант). [Връзката между критиката на чистия разум и системата на чистия разум]

Допълнение: логиката не се е променила от Аристотел насам – следователно промяната е наложителна (срв. с Кант).

5. МЕТОДЪТ

- Класификация (без понятие) – външният ход на границата не може да бъде метод;
- Математизация (без понятие) – външният ход на количеството не може да бъде метод (Хегел 1966, 48);

Вместо това Хегел предлага нов метод: „Методът е съзнанието за формата на вътрешното самодвижение на съдържанието на логиката“ (48) = Отрицанието е също толкова и положително (Хегел 1966, 49) = „това, което си противоречи, се разрешава не в нула, не в абстрактното нищо, а същност само в отрицанието на своето особено съдържание“ (Хегел 1966, 49).

6. ЗА АНТИНОМИЧНОСТТА НА РАЗУМА

Заслугата на Кант е, че е показал:

- обективността на привидността;
- необходимостта на противоречието (Хегел 1966, 52);

УВОД. ОБЩО ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ НА ЛОГИКАТА

1. ЗА САМОТО ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ

Логиката е науката за чистото мислене, с принцип чистото знание – живото, конкретно единство (Хегел 1966, 57); „Подразделението е *съждението* за понятието“ (Хегел 1966, 57).

2. ТРИТЕ ДЯЛА НА ЛОГИКАТА

Логика на понятието като битие (в себе си) – Обективна логика;
Логика на понятието като понятие (за себе си) – Субективна логика (Хегел 1966@58);
Същността между двете (Хегел 1966, 59);

3. ОБОБЩЕНИЕ

Обективна логика:

- Учение за битието
- Учение за същността

Субективна логика:

- Учение за понятието

Обобщението на (Хегел 1966, 62-63): **1. Битие; 2. Същност; 3. Понятие.**

ОБЩАТА СТРУКТУРА НА „НАУКАТА ЛОГИКА“. ПЪРВО И ВТОРО НИВО

БИТИЕ

То се подразделя на: **Качество – Количество – Мярка;**

СЪЩНОСТ

Васил Видински – Немска класическа философия

Тя се подразделя на: **Рефлексия – Явление – Действителност;**

ПОНЯТИЕ

То се подразделя на: **Субективност – Обективност – Идея;**

[Упражнението е проведено върху Хегел 1966, 34-63]

СЕМИНАР

ПЪРВА КНИГА. УЧЕНИЕ ЗА БИТИЕТО

ПЪРВИ ДЯЛ – КАЧЕСТВО

А. Битие; **Б.** Налично битие; **В.** Битие за себе си.

Битието е *неопределеното непосредствено*. [(Не)определено и (не)посредствено – двете основни понятия]

A1. БИТИЕ

Чисто, неопределено, непосредствено;

Чисто и празно възприемане в нагледа; чисто мислене; [Каква е връзката между онтология и гносеология]

Чистото битие като „неопределеното непосредствено, е в действителност нищо и нито повече, нито по-малко от нищо.“ (Хегел 1966, 86)

A2. НИЩО

Чисто, неопределено, непосредствено;

Чисто и празно възприемане в нагледа; чисто мислене (Хегел 1966, 87);

Чистото нищо е отсъствие на определения и „е изобщо същото, каквото е чистото битие“ (Хегел 1966, 87).

A3. СТАВАНЕ

Движението на „непосредственото изчезване на едното в другото; ставането“. Ставането = „чистото битие е чисто нищо и чистото нищо е чисто битие“.

1. Единство на битие и нищо: **изчезване**. Битието е преминало в нищо и нищото в битие – те са едно и също (Хегел 1966, 87);
2. Моменти на ставането: **възникване и изчезване**. Битието и нищото не са самостоятелни, а са „моменти, още различени, но същевременно снети“. Възникване и изчезване – всяко сменя себе си и е противоположно на себе си. (Хегел 1966, 117-118); Б->Н и Н->Б;
3. Снемане на ставането: **изчезване на изчезването**. „Тяхното изчезване е изчезването на ставането или изчезване на самото изчезване“ = ставането си противоречи, „то е неудържимо неспокойствие, което се уталожва в спокоен резултат“ и става „единството на битие и нищо, станало спокойна простота“. Резултатът е *Налично битие* (Хегел 1966, 118-119);

Ставането е изчезване; снемането на ставането е изчезване на изчезването. Каква е връзката между „изчезване на изчезването“ и „отрицание на отрицанието“ (диалектическият метод)?

+ ФАКУЛТАТИВНО. ЗАБЕЛЕЖКИТЕ НА ХЕГЕЛ

ЗАБЕЛЕЖКА 1

- Разликата между „нищо“ и „небитие“ (Хегел 1966, 87-88); [Сравни с разликата между (0) и (-1)]
  - Сравнение с Парменид и Хераклит (Хегел 1966, 88-89);
  - Всяко нещо съдържа и битие и нищо. Положителното и отрицателното – определено битие и нищо (Хегел 1966, 90);
  - Кант – съществуването като реален предикат и примерът със 100 талера (Хегел 1966, 92-95).
- Възражението на Хегел и разликата между крайните и безкрайните неща (Хегел 1966, 96);

ЗАБЕЛЕЖКА 2

- Разликата между твърдението (просто съждение от типа S е P) и понятието (Хегел 1966, 96-99);
- Връзката между съждителност и антиномичност (Хегел 1966, 98);
- Битие и нищо не съществуват устойчиво сами за себе си – *ставането е устойчиво съществуване* (Хегел 1966, 100);

ЗАБЕЛЕЖКА 3

- Разсъждения върху Якоби и многообразното. Азът като самата невъзможност (унищожението) на всичко многообразно, от която многообразното не може да се възстанови. Повторението – е, е, е... (Хегел 1966, 106-107). Коментарът на Хегел.
- Отрицанието на отрицанието като нещо положително (Хегел 1966, 114);

ЗАБЕЛЕЖКА 4

- Безкрайно малките величини в математиката и диалектиката (Хегел 1966, 116);

ЗАБЕЛЕЖКА: ИЗРАЗЪТ СЕМАНАЕ

- Нищото е непосредственото. Снетото е опосредствано, то е не-биващото, но като резултат (Хегел 1966, 119);
- Снемане (Aufheben) – едновременно „запазване, съхранение“ и „слагам край“ (Хегел 1966, 119);

[Упражнението е проведено върху Хегел 1966, 85-87, 117-121]

СЕМИНАР

ВТОРА КНИГА. УЧЕНИЕ ЗА СЪЩНОСТТА

„Истината на битието е същността“ (Хегел 1966, 499).

„Едва когато знанието, излизайки от непосредственото битие, навлезе в себе си, чрез това опосредствуване то намира същността“ (Хегел 1966, 499). Битието навлиза в себе си и става същност. Външно очистване на непосредственото налично битие до чисто битие (Хегел 1966, 500). Същността е резултат, продукт.

Липса на определение за същността: „Същността стои между битието и понятието“ (Хегел 1966, 502). Същността произлиза от битието (Хегел 1966, 503).

Знанието е опосредствано – „излизайки от непосредственото битие, навлезе в себе си...“. А не е ли то навлизане в битието? Движението на самото битие – „по силата на своята природа то навлиза в себе си и чрез това навлизане в себе си става същност“ (Хегел 1966, 499).

ПЪРВИ ДЯЛ – РЕФЛЕКСИЯ (СЪЩНОСТТА КАТО РЕФЛЕКСИЯ В САМАТА СЕБЕ СИ)

А. Привидност; **Б.** Отделни същности; **В.** Основание.

A1. СЪЩЕСТВЕНО И НЕСЪЩЕСТВЕНО

Същността е снетото битие.

Определено отрицание: отрицанието на сферата на битието изобщо = определено отрицание.

Битие спрямо същност: като други (едно към друго), непосредствени.

Съществено-несъществено: съществено (същност) – несъществено (битие) (Хегел 1966, 504). Това обаче са части на наличното битие и „едно и също съдържание може да се смята ту за съществено, ту за несъществено“ (Хегел 1966, 505).

Абсолютна отрицателност: същността е първото отрицание (Хегел 1966, 505), тя „е определено отрицание“ (Хегел 1966, 504), „абсолютната отрицателност на битието“ (Хегел 1966, 505) = *Привидност.*

A2. ПРИВИДНОСТ

Битието е привидност.

Снетостта на битието, неговата нищожност е битието на привидността (Хегел 1966, 506),

„нищожното само по себе си“ (Хегел 1966, 508), „празното определение на непосредствеността на нямането на налично битие“ (Хегел 1966, 506).

Феноменът на скептицизма и Явлението на идеализма спрямо привидността. [Критика на Хегел към „феномените“ и „явленията“ на предходните школи]

Моментите на привидността (това са моментите на същността):

- нищожността като устойчиво съществуване (биващата в себе си отрицателност).
- битието като момент (рефлектирана непосредственост);

А3. РЕФЛЕКСИЯ

Същността е рефлексия; е привидността, „която се е отчуждила от своята непосредственост“ (Хегел 1966, 511).

Рефлексията е движение от нищо към нищо – чиста абсолютна рефлексия (Хегел 1966, 512).

[Разликата между същност и понятие: *понятието* като правене (създаване) на битие през същност. За кои неща имаме същност и за кои неща имаме понятие?]

[Упражнението е проведено върху Хегел 1966, 499-512]

СЕМИНАР

ТРЕТА КНИГА. УЧЕНИЕ ЗА ПОНЯТИЕТО

Понятието е *третото* в сравнение с битието и същността.

Целокупното понятие има три момента. То е преминаване от *субективност* през *обективност* към *идея*.

ПЪРВИ ДЯЛ - СУБЕКТИВНОСТ

Първо то е непосредствено и формално (понятието като такава), после то е абсолютна отрицателност и раздвояване във външно отношение (съждение) и накрая поставено единство (умозаклучение) и така се преминава към единството на целокупността (40-41).

А. Понятие; **Б.** Съждение; **В.** Умозаклучение.

A1. ОБЩО ПОНЯТИЕ

Дефиниция и произход: „Чистото понятие е абсолютно безкрайното, безусловното и свободното“ (42). „Същността стана от битието, а понятието от същността, по такъв начин то стана и от битието“ (43). Ставането като отблъскване и връщане в себе си (43). Понятието – абсолютно тъждество със себе си; отрицание на отрицанието (43-44).

Душата като общото: „[Общото] е душата на конкретното [...] продължава непрекъснато през него“ – непроменливо (45). Общото е формиращото и създаващото, свободната сила. То е и творческата сила (48).

[Връзката между душата, духа и живота при Хегел. Размисли върху „свободната любов и безпределното блаженство.“]

Забележка: общото е различно от абстрактното.

Род (Всяко)

A2. ОСОБЕНО ПОНЯТИЕ

Определено понятие, определена всеобщност. Определеност, но не граница, а иманентен момент на общото (49).

- Видът спрямо рода: Видовете са различни един спрямо друг, а не спрямо общото. Общото определя себе си в особеното (50). Координация (между видове) и субординация (спрямо рода) на едното и другото (самото общо + особеното) (50).

- Многообразието и понятието: Безсилието на природата и сляпото многообразие. Възхищението е противно на понятието. Родовете и видовете в природата не са по-висши от произволните хрумвания на духа (51-52).

- „Неопределеността е определеност, защото тя трябва да противостои на определеното“ (54).

Навътре общо, навън определено...

- Понятието и отношението разсъдък-разум: Разсъдък – неподвижните крайни неща (55) = твърдост на битието (57). Това е противоположно на разума, но в крайна сметка няма разделяне на разсъдък и разум (57).

Вид (Такова).

А3. ЕДИНИЧНО ПОНЯТИЕ

- Отрицание на отрицанието: Определеното определено нещо; Рефлексия в себе си (66).

Отнасящата се към себе си определеност (68). Дълбочината на единичността срещу повърхността на абстракцията (67).

- Целокупността: Целокупността и общото, особеното и единичното (68). Връщането на понятието в самото себе си и неговата загуба (69). Преминаване в инобитие и съждение.

Индивид (Това).

Понятието е формално непосредствено *понятие*. После то е абсолютната отрицателност – отношение на самостоятелни и безразлични моменти – *съждение*: „Съждението е определеността на понятието, поставена в самото понятие“ (72). И накрая е *умозаключение* (напълно поставено понятие). Финално изяснение на понятието: понятието между „едно“ и „три“. Род – вид – индивид и „едното понятие“.

[Аналогията с речниковата статия и двойната определеност]

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Понятието е:

Субективност; истина в себе си; свобода...

Обективност; биващият в себе си и за себе си предмет...

Идея; обективност и свобода...

Финал: абсолютната идея и отношението на Битие-Същност-Понятие.

[Упражнението е проведено върху Хегел 1966, 40-58, 66-72 + заключителни откъси от книгата]

ПОСЛЕДЕН СЕМИНАР

ОБОБЩЕНИЕ И ПРЕГОВОР

Общ разговор върху Немската класическа философия, философията на Новото време, както и отделни въпроси върху конкретните автори.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

Първо е дадена библиографията на латиница, а после на кирилица.

- Buroker, Jill Vance (2006) - *Kant's 'Critique of Pure Reason'. An Introduction*, поредица "Cambridge Introductions to Key Philosophical Texts"; Cambridge: Cambridge University Press, 2006, 326 с.
- Friedman, Michael (1985) - *Kant's Theory of Geometry*; в *The Philosophical Review*, том 94, номер 4, октомври 1985, с. 455-506
- Rosenberg, Jay F. (2005) - *Accessing Kant. A Relaxed Introduction to the Critique of Pure Reason*; Oxford: Clarendon Press, 2005, 312 с.
- Кант, Имануел (1967) - *Критика на чистия разум*, превод Цеко Торбов; София: Издателство на БАН, 1967, 844 с.
- (1993) - *Критика на практическия разум*, превод Цеко Торбов, II фототипно изд.; София: Издателство на БАН, 1993, 241 с.
- Панова, Елена; Генчо Дончев & Иван С. Стефанов, ред. (1996) - *Европейска философия XVIII-XIX век. Антология*, 2 тома, том II, III преработено изд.; София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 1996, 659 с.
- Стефанов, Иван С. (1987) - *Трансценденталната философия и метафизиката (от Кант до неокантианството)*; София: Наука и изкуство, 1987, 238 с.
- Стоев, Христо (2005) - *Кант и проблемът за вътрешното сетиво*; София: Изток-Запад, 2005, 203 с.
- Хайдегер, Мартин (1997) - *Кант и проблемът за метафизиката*, превод Любомир Милчев; София: Отворено общество и Анубис, 1997, 232 с.
- Хегел, Георг (1966) - *Науката логика*, в 2 тома, том I - Обективна логика, превод Генчо Дончев; София: Издателство на БКП, 1966, 768 с.
- (1969) - *Феноменология на духа*, превод Генчо Дончев, поредица "Философско наследство"; София: Наука и изкуство, 1969, 773 с.
- Цонева, Искра (1982) - *Естетическото. Кант, Шелинг, Хегел*; София: Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 1982, 168 с.

Шелинг, Фридрих (1989) - *Изложение на моята философска система*, превод Генчо Дончев, поредица "Философско наследство"; София: Наука и изкуство, 1989, 152 с.